

Sayı : 4

Yıl : 1988

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İstanbul - 1989

MEHMET HAZİN VE SURNAMEŞİ

Mübeccel KIZILTAN*

Eski Türk Edebiyatı'nın düzyazı türlerinden surnamelerin bir örneği olan, XVIII. yüzyıl yazarlarından Mehmed Hazîn'in nesir-nazım karışık olarak yazdığı *Surname-i Hazîn* adlı eseri padişah III. Ahmed'in şehzadele-ri Sultan Süleyman, Sultan Mehmed, Sultan Mustafa (III. Mustafa), Sul-tan Bayezid'in sünnet düğünlerini anlatır. 1720 yılında yapılan bu şenlikte II. Mustafa'nın kızı Ayşe Sultan'la Ađrıboz¹ Muhafızı İbrahim Paşa'nın ve yine II. Mustafa'nın kızı Emetullah Sultan'la Musul Valisi Osman Pa-şa'nın da evlenme törenleri gerçekleşmiş, fakat eserde bu iki evlilik töreni-nin ayrıntıları yer almamıştır. Hazîn'in düğünü aktarmasındaki tarihî ger-çeğe uygunluğu, aynı yüzyılın tarihçilerinden Mehmed Raşid'in eserinden bu şenliği anlatan bölüme başvurularak saptanmıştır². Hazîn olayları ta-rihleri de vererek algıladığı biçimde aktarmaya çalışmıştır. Aynı düğünü yine XVIII. yüzyıl yazarlarından Seyyid Vehbi nesir-nazım karışık olarak yazmıştır³. Pek çok yazma nüshaları olan bu surnameden başka Ağâh Sır-rı Levend de kendi yazmaları arasında aynı şenliği konu edinen bir kasi-deden söz eder⁴. 1720 şenliğini anlatan bu yazı Mehmed Hazîn tarafın-dan yazılan surnameye dayanmaktadır.

Lâle Devri denilen zevk ve eğlence döneminin yaşandığı XVIII. yüzyıldaki bir saltanat şenliğini anlatan *Hazîn Surnamesi*'nden Osmanlı sa-ray, merkez, kapıkulu, bahriye, ilmiye teşkilatlarına mensup rical; yabancı

* Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Araştırma Görevlisi.

¹ Ağrıboz, Doğu Yunanasitan'da Malyakoz Körfezi'nin güney doğusunda büyük ve uzun bir ada. Karadan bir boğazla ayrılır. Bugünkü adı Halkis'tir. Bkz. Ahmet Rifat Efendi. *Lûgat-i Tarihiyye ve Coğrafiyye* (İstanbul, 1299), Cilt I, s. 223.

² Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid Efendi*, (İstanbul, 1282), Cilt V, s.214-272.

³ Seyyid Vehbi, *Surname-i Vehbi*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, A. No 3593 (175 yaprak. Levni'nin yaptığı 137 minyatür ile); A. No.3594 (221 yaprak, 140 minyatür ile).; Bağdad No. 223; Hazine No. 1574; Revan No. 825; Y.No. 3594; Bkz. Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu* (İstanbul, 1961), Cilt, II.Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, No. 292; Hamidiye,No. 952. İstanbul Üniversite-si Kütüphanesi, TY,No. 1607; No. 3035; No. 3974; No. 6098; No. 6099;No. 6124. Üsküdar Kütüphanesi, Selimağa No. 473. Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, No. 414; No.473.

⁴ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973),Cilt I,s. 159.

elçi ve konuklar, getirdikleri armağanlar; konuklara çekilen ziyafetler, ziyafetlerdeki protokol, çanak yağmaları hakkında bilgi ediniriz. Gündüz ve gece düzenlenen şenliğin önemli bir bölümünü oluşturan gösteriler, bunları düzenleyen, sergileyen oyuncular, kullandıkları araç-gereçler; geçit düzenleyen esnaf teşkilatı, gelenekleri vb. gibi zengin bir kültür malzemesi ile karşı karşıya kalırız. Ayrıca çeşitli kumaş, giyim-kuşam, çadır, silah, para-saçı, mücevher adları ile binicilik, denizcilik terimleri, ziyafetlerde sunulan yiyecek-içecek adları da dönemin sosyal özelliğini yansıtır.

Bugün yazma halinde bulunan bu eserin gün ışığına çıkarılıp araştırmacıların kullanımına sunulması yerinde olur inancını taşıyoruz.

a. Nüsha Tanıtımı:

Şimdilik tek nüsha olarak tespit ettiğimiz *Hazîn Surnamesi* Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nureddin Paşa No. 10267'de kayıtlıdır⁵. Nesih yazıyla 200 x 125 (125 x 68) mm ölçülerinde 168 yaprak, 13 satırlı. Yapraklar altın yalnız cetveli, cetvellerin kenarları bir, dıştan iki çizgi tahrirli. Kâğıt orta kalınlıkta ve samanî renkte olup su yollu, taçlı ve üzüm salkımı filigranlı, aharlı ve mühreli. Mihrabiyesi altın yaldız zemin üzerine beyaz, pembe beş yapraklı ve koyu pembe üç yapraklı çiçeklerle; yeşil, kırmızı yapraklarla süslü. Safiha altın yalnız ve boş. Duraklar altın yaldızla, söz başları ve beyitler kırmızı mürekkeple 107b-108a'da su lekeleri yüzünden mürekkep dağılmıştır.

Mukavva üzerine mor deri kaplı, etrafında altın yalnız cetvel ve zencirek, ortada kötü bir altın yaldız kalıp şemse, ortasında mor renkli Hatayî ve Rumî çiçekler. Şemsenin iki ucunda salbeki andıran dört altın yaldız yuvarlak, şemse etrafı altın yaldız tıgı, cilt şirazeli. Eserin birinci formasının bir kısmı şirazedden çıkmış.

1 a yüzünde okunamayan fakat vakıf mührü olduğu tahmin edilen bir mühür, 2 a yüzünde tamamen silik bir mühür, mührün sol alt köşesinde, "sür-ı hümayün ba hatt-ı nesih 13 şadır" kaydı mevcut. 1 a yüzündeki silik mühür eserin kimi yapraklarında aynı siliklikle basılmış. Eser baştan başa reddedeli.

⁵ Mehmed Hazîn ve Surnamesi için bkz. Mübeccel Kızıltan, *The Surname of Mehmed Hazîn As a Sample of Old Turkish Prose*. Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Ktp., TS 1987, K 65, S. 58. (İnceleme, çeviri yazılı metin, sistematik indeks).

Bu eserin 168 a yüzündeki kayda göre Matbah-ı Amire Emîni el-Hafîz el-İmam Mehmed Efendi tarafından Sefer ayında 1135/1722 tarihinde istinsah edilmiştir.

b. Yazar Hakkında:

Kaynaklarda Mehmed Hazîn hakkında bilgiye rastlanamadı. Bu yüzden yazarı yalnız eserinden tanımak söz konusu. Eserinde kendisi hakkında söyledikleri, 1720 şenliğine Sur Emîni olarak atanan Matbah-ı Amire Emîni el-Hac Halil Efendi'nin kâtiplerinden olduğu, surnâmeyi de onun emriyle yazdığıdır. Ama bu surnâmeyi yazarken bazı olayları iyi takip edemediğini belirterek zaman zaman yardımını alabilmek için Vakânüvis olan Teşrifatî Selman Efendiye başvurduğunu söyler⁶.

Dil özellikleri gözönüne alınırsa Hazîn'in medrese eğitiminden geçmemiş olduğu, inşa üslubunun gerektirdiği Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmediği anlaşılabilir. Seci azdır, bazılarını da tekrarlamıştır. Zaman zaman inşa üslubundan etkilenmiştir. Halkın konuştuğu dili temel alan devrik cümleli, sade nesir geleneği de yazar için söz konusu edilemez. Bu nedenle onu sanat göstermek amacı gütmeyen orta nesir⁷ geleneği içinde anmak yerinde olur. Eserde yer alan beyitlerden nazım tekniğinin güçlü olmadığı, fakat nesir bölümlerinde anlatımın oldukça akıcı bir özellik taşıdığı sonucuna varılabilir.

Hazîn'in şenlikleri yakından izlediği, fakat her rütbeden kişinin ağırlandığı bu şenlikte konuk olarak davetli bulunmadığı anlaşılıyor. Türk edebiyatında yazarların böyle bir olayda ağırlandıklarını uygun bir övünmeyle söz konusu etme alışkanlıkları bulunduğu halde, Hazîn'de böyle bir ifadeye rastlanmayışı, bu yargıya varmamıza yol açmıştır.

c. Mehmed Hazîn Surnamesi'nin Özeti:

Hazîn Surnamesi, türünün diğer örneklerinde olduğu gibi Tanrı'ya yakarış; peygambere, padişaha, sadrazama övgüyle başlar. Eserin yazılış nedeni anlatılır. Sur Emîni tayin edilen Matbah-ı Amire Emîni el-Hac Halil Efendi tarafından kendisine bu görevin verildiğini belirten Mehmed Hazîn eserini yazarken yaptığı yanlışların bağışlanması dileğinde bulunur.

⁶ Vakânüvis olan Teşrifatî Selman Efendi'nin surnameyi kaydetmiş olması mümkündür. Yaptığımız araştırmada kaynaklarda hakkında bilgiye rastlayamadık. Selman Efendi için bkz. Mehmed Hazîn, *a.g.e.*, y. 35b/3-4.

⁷ Orta nesir konusunda bkz. Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir-I* (İstanbul, 1964, s. XII-XVII).

Bu eser iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde şenlik öncesi hazırlıklar, ikinci bölümde ise sünnet düğünü anlatılır.

Şenliğin 1132 yılı Zilkade ayının on beşinci çarşamba günü başlaması emredilir⁸. Şenlik Sultan Ahmed'in (III. Ahmed) oğulları on buçuk yaşında Sultan Süleyman⁹, üç yaş on bir aylık Sultan Mehmed¹⁰, üç yaş on aylık Sultan Mustafa (sonradan III. Mustafa)¹¹, Kâmil¹², iki yaşında Sultan Bayezid'in¹³ sünnetleri ve Sultan Mustafa'nın (II. Mustafa) kızları Ayşe Sultan'ın¹⁴ Agriboz Muhafızı İbrahim Paşa'yla¹⁵, diğer kızı Emetullah Sultan'ın¹⁶ Silahdar Osman Paşa'yla¹⁷ evlenmesi münasebetiyle yapılmıştır. Ferman çıkarılıp ülkenin dört bir yanına mektuplar yazılır, konuklar çağrılır.

1132 yılı Ramazan ayının yirmibirinci günü¹⁸ Matbah-ı Amire Emine el-Hac Halil Efendi, Sur Emine tayin edilir. Şenlik için nahiller, şeker bahçeleri yapılmasına, gösteri araçlarının, ziyafette kullanılacak malzemenin toplanmasına başlanır. Bu hazırlıkların sorumluluğu Defterdar Mehmed Paşa'nın Kethüdası Mehmed Ağa'ya, Sur Katipliği görevi de İbrahim Efendi'ye verilir.

Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Bey'in¹⁹ de aynı düğünde sünnet edilmesine karar verilir. Enderun'dan, Galata Saray

⁸ 17 Eylül Çarşamba 1720.

⁹ Sultan Süleyman (D. 1710), Sultan Ahmed (III. Ahmed) ile Mihrişah'ın (Mihrimah) oğlu. Bkz. Gültekin Oransay, *Osmanlı Devletinde Kim Kimdi? I- Osmanoğulları* (Ankara, 1969), s. 86.

¹⁰ Sultan Mehmed (D. 1717), Sultan Ahmed (III. Ahmed) ile Musli'nin oğlu. Bkz. Gültekin Oransay *a.g.e.*, s. 86.

¹¹ Sultan Mustafa (D. 1717), Sultan Ahmed (III. Ahmed) ile Mihrişah'ın (Mihrimah) oğlu. Bkz. Gültekin Oransay, *a.g.e.*, s. 86.

¹² Kâmil'in kimliği araştırmalara rağmen bulunamamıştır.

¹³ Sultan Bayezid (D. 1718), Sultan Ahmed (III. Ahmed) ile Mihrişah'ın (Mihrimah) oğlu. Bkz. Gültekin Oransay, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁴ Ayşe Sultan (D. 1696), Sultan Mustafa (II. Mustafa) kızı, Bkz. Gültekin Oransay, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁵ İbrahim Paşa (Ö. 1722) Tezkireci. Bkz. Gültekin Oransay, *a.g.e.* s. 83.

¹⁶ Emetullah Sultan (D. 1700) Sultan Mustafa (II. Mustafa) ile Şehsuvar'ın kızı. Bkz. Gültekin Oransay, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁷ Musul Valisi Sirke Osman Paşa. Bkz. Mehmed Raşid, *a.g.e.*, Cilt V, s. 220.

¹⁸ 27 Temmuz Cumartesi 1720.

¹⁹ Mehmed Bey, Sultan Ahmed'in (III. Ahmed) büyük kızı Fatma Sultan ile Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın oğludur. Bkz. Gültekin Oransay, *a.g.e.*, s. 170-171.

gılmananından, ölmüş paşa ve kibar çocuklarından sünnet olmak isteyenlerin sünnet defterine kaydı yapılır.

Düğün meydanını süslemek üzere 15.000 kandil, 10.000 mahiyye kutusu, ziyafet için 10.000 ağaç sini, yemek malzemesi olarak 7.900 tavuk, 1.450 mısır tavuğu, 3.000 piliç, 1.000 ördek, 2.000 güvercin toplanır, konuklara hizmet için yaklaşık 1682 hizmetli ve 50 yeniçeri ortası²⁰, çocukları sünnet etmek üzere 150 cerrah görevlendirilir. Eğlenceler, gösteriler sergilemek için usta sazende, rakkas, çengi, ateşbaz, zurbaz, tasbaz, canbaz şubedebaz, lubedebaz sağlanması ferman olunup kaydına başlanır. Düğünün Ok Meydanı'nda yapılması uygun görülerek devlet ileri gelenleri için çadırlar kurulur. Meydanın düzenlenmesinden sonra sadrazama; tulumcular cin askeri²¹ denilen yamaklarıyla gösteri yaparlar, armağan alırlar.

Zilkade ayının on üçüncü pazartesi günü²² padişah haremiyle Ok Meydanı'na gelir. Zilkade ayının on beşinci günü²³ ziyafetlere başlanmasını buyurur.

Sünnet düğününü anlatan ikinci kısım eserin büyük bir bölümünü içine alır. Konuklar için, düğün alanı olarak hazırlanan Ok Meydanı'nda, ilki Zilkade ayının on beşinci günü²⁴ başlayan, on beş gün süren ziyafetler verilir. Ziyafetlere Enderun ve Birun teşkilatına mensup konuklar, özel giysileriyle gelirler. Bunlardan bazıları padişah huzuruna kabul edilirken bazıları edilmezler. Konuklara Saray-ı Atik teberdarları tarafından kahve, şerbet veya gülbeşeker ikram edilir. Sonra sofralara oturulur. Bu sofralar konuk sayısına göre bazan 4-5 kişilik bazan da 9-10 kişiliktir. Fakat yüzlerce kişi için de sofralar, yağma sofraları da hazırlanır. Yemekten sonra zülüflüyan konukların rütbelerine göre kâselerle, telâtin kırbalarla sükkerî şerbet ya da gavsale kırbalarla aselî şerbet sunar. Konuk hediyelerinin sunulmasını; padişahın hediye sunanlara "hîl'at" vermesi izler. Hüner gösterenler, izlenir, beğenilenler padişah tarafından türlü şekillerde ödüllendirilir. Esnaf alayı geçerken meslek özelliklerini yansıtan gösteriler

²⁰ Orta: Bölük. Her orta önceleri 60-70 kişiyken sonradan 100'e dek çıkmış. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri Sözlüğü* (İstanbul, 1983), Cilt II. s. 730-731.

²¹ "Cin askeri" terimi hiç bir yerde bulunamamıştır. Metin içinde "tulumcu yamağı" olarak açıklanmıştır. Bkz. Mehmed Hazîn, *a.g.e.*, y. 19a/12-13-14, 19b/1 ve 46b/1-2.

²² 16 Eylül Pazartesi 1720.

²³ 18 Eylül Çarşamba 1720.

²⁴ 18 Eylül Çarşamba 1720.

sergiler. Sünnet alayı padişah otağı önünden mehterhane eşliğinde geçerek sünnet çadırına gelir. Şerbetler içilir. Sünnet sırasında sünnet çocuklarının ağızlarına konulmak üzere sur emini tarafından birer kavanoz gülbeşeker verilir. Bazı çocuklar elbiselerini alıp sünnet olmadan kaçarlar, bazı aileler de oğlan çocuğu yerine kız çocuğu getirir, sünnet giysisi giydirir. Cerrah sünnet edeceği zaman durum ortaya çıkınca ayıplanan çocukların ebeveynleri sünnet çadırından kaçarlar²⁵. Gündüzleri düzenlenen eğlenceleri geceleri yapılan fişek ve kandil gösterileri izler. Bu gösterilerde 10.900'den fazla fişek atılmıştır. Elllerinde yağlı tulumlar taşıyan, zaman zaman eğlendirici hareketler yapan tulumcular halkı kontrol altında tutarak meydanın düzenini sağlarlar²⁶.

Zilkade ayının yirmi beşinci cumartesi günü verilen on birinci ziyafete Moskova ve Fransız elçileri; yirmi altıncı günü²⁷ verilen on ikinci ziyafete Üngürüs (Macar) ve Felemenk (Hollanda) balyosları²⁸; yirmi yedinci günü²⁹ verilen on üçüncü ziyafete Venedik elçisi, yeni balyos, Nemçe Kapı Kethüdası; yirmi sekizinci günü³⁰ verilen on dördüncü ziyafete de Dobravedik (Raguze) elçisi davet edilirler.

Devlet ricalinin koşu atlarının katıldığı at yarışları düzenlenen Zilkade ayının yirmi dokuzuncu çarşamba günü³¹ on beşinci ve son ziyafet verilir.

Padişah haremiyle birlikte Saray-ı Cedid'e döner. Burada şehzadeler için beş on gün daha şenlik yapılır. Zilhicce ayının ilk cuma günü³² sünnet defteri açılır. Altı gün boyunca mehterhane çalar, kol çengileri gösteri yaparlar. Zilhicce ayının altıncı çarşamba günü³³ alay tertip edilerek nahil ve şeker bahçeleri Saray-ı Atik'ten Saray-ı Cedid'e nakledilir.

Şehzade Sultan Süleyman at üzerinde diğerleri araba içinde Saray-ı Cedid'e, padişah huzuruna gelirler. Şehzade Sultan Bayezid çok küçük öl-

²⁵ Mehmed Hazin, *a.g.e.*, y. 69b/12-13 ve 70a/1-6.

²⁶ Mehmed Hazin *a.g.e.*, y. 45a/5-13.

²⁷ 28 Eylül Cumartesi 1720 ve 29 Eylül Pazar 1720.

²⁸ Balyos: Osmanlı İmparatorluğu döneminde Frenk ve özellikle Venedik elçilerine verilen ad. Bkz. Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon* (İstanbul, 1978), s. 335.

²⁹ 30 Eylül Pazartesi 1720.

³⁰ 1 Ekim Salı 1720.

³¹ 2 Ekim Çarşamba 1720.

³² 4 Ekim Cuma 1720.

³³ 9 Ekim Çarşamba 1720.

duğundan bu alaya katılmayıp, doğrudan padişah huzuruna getirilir. Sadrazama, vezirlere ziyafet verilir. Nahil ve şeker bahçelerini yapan nahlilere, nakkaşlara, bunları taşıyan tersanelilere ihsanlarda bulunulur.

Zilhicce ayının yedinci perşembe günü³⁴şehzadelerin sünnet töreni başlar. Sur Emîni Halil Efendi tarafından Harem'e, sultan hanımlara, vezirlere, ocak ve rikab ağalarına, divan hocalarına, arz ağalarına, musahip ağalara "sîm varaklı tabla" ya da "taşvîr tabla"larla toplam 219 tabla şeker dağıtılır.

Bu düğünün önemli konukları olan Silahdar Osman Paşa, Rakka³⁵ Valisi Ali Paşa, silahdar-ı sabık İbrahim Paşa, Kapudan Süleyman Paşa, Nişancı Mustafa Paşa'yla diğer konuklar Şeyhülislam Abdullah Efendi, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, önde gelen ağalar divan günlerinde giydikleri giysileriyle sadrazamın sarayında toplanırlar. Saray-ı Cedid'e doğru yola çıkarlar. Yeniçeri ağası ve ocağı Orta Kapı'da sağda, sipah ve silahdar ağaları da ocaklarıyla solda yer alırlar. Defterdar, kazasker, nakib efendiler de gelip Orta Kapı'nın sağındaki sofada; bostancıbaşı, mirahur-ı evvel, kapıcılar kethüdası, mirahur-ı sani ağalar da divan giysileriyle sipah ve silahdar ağaların yanında yerlerini alırlar. Vezirlerle şeyhülislam da kazaskerlerin yanına gelirler. Kallavî, beyaz, üst kürk giymiş halde en son Sadrazam İbrahim Paşa divan rahatlı ata binmiş olarak gelip şeyhülislam, vezirler ve kazaskerlerin bulunduğu yerde atından iner. Arz Odası'na girilme izni çıkınca sadrazam ve şeyhülislam girerken diğerleri sofada bekler. Kul kethüdası, sekbanbaşı ve seksoncu Arz Kapısı önünde ayakta beklerler. İçeri girme izni verilince de çizmelerini çıkarıp pabuçlarla Arz Odası'na girerler. Bunlara tatlı ve kahve sunulur. Hırka-i Şerif'te olan padişah-tan izin çıkınca, vezirler padişah huzuruna gelip "zemîn-bûs" ederler. Şeyhülislam dua eder, sonra Arz Odası'na davet edilirler, orada otururlar. Ancak sadrazam, "destâr" ile padişah huzurunda bekler, saat 10.00'a gelince topluca Sünnet Odası'na gidilir. Cerrahbaşı Süleyman Efendi'nin beklediği bu odada sadrazam önce Sultan Süleyman'ı kucağına alır. Sünnetten sonra şehzade Sünnet Odası bitişiğindeki yatak odasına alınır. Şehzade Sultan Mehmed ile Sultan Mustafa olaydan etkilenmesin diye, sadrazamın kucağında ayrı ayrı odalarda sünnet edilirler, sonra sünnet odasına gönderilirler. Fakat şehzade Sultan Bayezid çok küçük olduğun-

³⁴ 10 Ekim 1720.

³⁵ Rakka, Halep vilayeti ve sancağında Halep'in 220 km. doğusunda. Fırat'ın doğu kıyısında, Belih nehrinden 12 km. yukarıda, bir kaza. Bkz. Şemsaddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm* (İstanbul, 1307), Cilt III, s. 2294.

dan, sadrazam kucağında sünnet olur olmaz “dayesi” tarafından Harem-i Hümayun’a götürülür. Şehzadelerin sünneti bittikten sonra Sünnet Odası’ndan Arz Odası’na gelinir. Musahip ağalardan biri sünnet tepsisini getirir. Sadrazam tepsiyeye 500 altın, vezirler 100’er altın, şeyhülislam ve kazaskerler 1’er altın koyarlar. Bu sırada sünnetin bitişini haber veren toplar atılır. Arz Odası’na gelen padişah sadrazama seraser kaplı samur kürk, diğer konuklara da konumlarına göre kürkler, hil’atlar armağan eder. Armağanlarını alıp “zemîn-būs” ederek çıkan bu konuklar Arz Odası sofa-sında teşrifat kurallarına göre oturmaları gereken yerlere otururlar. Sadrazam da vezirlerin arasında yerini alır. Sadrazam sur eminine, sonra çaşni-girbaşıyla, baş bakı kuluna, teşrifatî ağalara, sipah ve silahdar kethüdalarına, hazinedarbaşuya hil’atlar armağan eder. Bu tören de bitince vezirler kalkıp Orta Kapı dışında hazırlanan padişah armağanı “divân rahtlı sim zincirli, abâyîli³⁶ atlara” binip giderler. Sadrazam da padişahın armağanı olan “cevâhir rahtlı, inci kesmeli”³⁷ ata biner, sarayına dönerken çevreye altınlar saçar.

Birkaç gün daha süren hüner gösterilerinden sonra sünnet düğünü sona erer.

Eserde sünnet düğünün sur emini tayininden yaklaşık iki ay sonra, 1132 yılı Zilkade ayının on beşinci çarşamba günü³⁸ başladığı ve Zilhicce ayının yedinci perşembe günü³⁹ sona erdiği yazılıdır. Buna göre düğün 22 gün sürmüştür. 150 cerrah her gün yüzlerce çocuğu sünnet etmiş, en son gün sünnet olan şehzadelerle bu sayı 3811 olmuştur.

Emetullah Sultan’ın Musul Valisi Osman Paşa’yla, Ayşe Sultan’ın ise Agriboz Muhafızı İbrahim Paş’yla evlenme törenleri hakkında ayrıntılı bilgi yoktur⁴⁰. Düğünlerin ne zaman başlayıp ne zaman bittiği belirtilmemiştir. Hanım Sultanların düğünleri Raşid tarafından anlatılmıştır⁴¹.

c. Mehmed Hazîn Surnamesi’nin Önemi:

Surname yazarları şenlikleri farklı bakış açılarıyla anlatırlar. Şenlik anında ziyafetler, davetli konuklar, sundukları armağanlar, yapılan gösteri-

³⁶ Abâyî: Elle dokunmuş eyer örtüsü. Bkz. Sir James W.Redhouse, *a.g.e.*, s. 2.

³⁷ Kesme: Eskiden savaşlarda ata giydirilen bir tür zırh. Bkz. *Tarama Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Tarih Kurumu Yayınları, 1971), Cilt IV, s. 2450.

³⁸ 18 Eylül Çarşamba 1720.

³⁹ 10 Ekim Perşembe 1720.

⁴⁰ Mehmed Hazîn, *a.g.e.*, y. 10b/6-13 ve 11a/1-2, 25a/1-4.

⁴¹ Mehmed Raşid, *a.g.e.*, Cilt V, s. 220-225.

lerden biri ya da birkaçı yazarın vurgulamak istediği olaya göre öne çıkabilir. Eğer amaç Osmanlı hanedanının zenginliğini, görkemini, yaşantısını vurgulamaksa konukların sundukları armağanlar miktarları ve değerleriyle anlatılır. Düğünün önemli kişileri bir araya getiren, teşrifat düzenini sergileyen siyasal ve sosyal bir olay olduğu vurgulanmak istenirse o zaman konuklar adları, görevleri ve ünvanlarıyla sıralanır. Düğünün eğlence ögesi önemliyse gösteriye katılan oyuncular, dansçılar, müzisyenler ve esnaf alayı geçidi ayrıntılarıyla sergilenir.

Yazarların surnamelerde farklı yaklaşımla olayları ele aldıkları görülmektedir. Birleştikleri tek yan ise konu birliği yani düğün olayının anlatılmasıdır.

Hazîn Surnamesi'nin şiirli bölümlerinde olduğu gibi olayların anlatılmasında sınırlı da olsa yorum yapılmış olanlar vardır. Ama surname türünde yazar genellikle gözlemci bir tutum içindedir.

Surnameleri, konuya bakış açılarına göre sınıflandırmak söz konusu olunca, 1720 şenliğindeki olayları günü gününe anlatan Mehmed Hazîn'in gündüz ve gece düzenlenen gösterilere, esnaf alayı geçidine ve ziyafetlere ağırlık veren bir tutum içinde olduğu söylenebilir. Bu gösterilerde pek çok sanatkârın emeğinin ürünü olarak resim, mimarlık, dekor, süsleme sanatlarının da sergilendiğini belirtmek gerekir⁴². Özellikle esnaf alaylarında tekerlekler üzerinde esnafın dükkanlarını, iş yerlerini gösteren dekorların ayrıntılarıyla gerçeğe uygun yapılar olduğu anlaşılmaktadır. İçinde insan da bulunan bu yürüyen yapıların önemli bir bölümünün mimarlık eserlerinin küçük boyutlu örnekleri olduğu görülür. Sallar üzerine yapılan, dört bir yanı altı köşeli mühr-i Süleymanlarla, kandilden servilerle süslenen, zaman zaman fişeklerle donatılan köşk ya da kalelerin, karada yürütülen gemilerin de aslına uygun biçimde yapıldığı anlaşılmaktadır:

“Ba^çdehu ^ça^çtârân yürüyüp bir bâr-gîr üzerinde bir ^ça^çtâr dükkanı ve ^çaraba üzerinde bir ta^çhmîs, ^çahve döğerek atlı ve piyâdesi...” (y. 109b/9-12).

“Ba^çdehu berberler yürüyüp önlerinde bir alaca dırâz muşavver âdem ve ^çucağında iki muşavver kimesne ile lu^çb ederek alayların gösterip bir kâ^çide dükkân içinde traş eder gibi va^çı görüldükde.” (y. 75a/2-7).

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları* (Ankara, 1982), s. 73-88.

“Bir diğ̃er ma^cûna üzerinde bir dîv^c karısı şüreti ve eṭrâfında on miqdârî küçük dîvler oynarlar ve dört çoç^c sûreti havâda cenk ederler ve çoçların aralarından küçük dîvler oynarlar ve süzülüp büyük dîv^c karısınının karnına girerler ve eṭrâfî envâ^c-ı kanâdil ile donanmış dört dâne servi ve eṭrâfî telden mühr-i Süleymânlar ve derûnunda sâde naḳḳâre⁴³ çalınır ve cevânîb-i erba^c’sında meş^c âleler yanar ve bir diğ̃er ma^cûna üzerinde daḥı bir ḳal^c’a ve dört köşesinde birer ḳulle ve ortasında bir kebîr ḳulle ve eṭrâfî toplar ile ṭonanmış ve ḳulleleri yedi biñ fişek ile donanmış cümlesine bir fitilden âteş verilir..”(y. 98 a/1-13 ve 98b/1).

“Ba^c dehu Tersâneliniñ ber - ḳa^c’ide çekdiri seḳinesi içinde le- vendâtu vesâ’ir âlâtu ârâste deryâda yürür gibi küreklerin çekerek ve topların atarak ve şağ ve şolunda Tersâneliler pür-silâh tûfeng-endâz olarak ḥuzûr-ı hümâyûndan geçdi.”(y. 46b/4-9).

Hazîn şekerden yapılan insan, hayvan, meyva ve eşyaları; çoğunlukla iki başlı, içine birinin girip hareket etmesini sağladığı insan boyunda ya da dev sûretleri; mekanik araçlarla kendi kendine hareket eden şekilleri yani üç boyutlu tasvir sanatlarını bu şenlikte ayrıntılı biçimde anlatmıştır:

“...ḥâk ḳand-ı gubâr ve çâḳıl taşları elvân renk bādâm şeker-bâr ve muṭarraḥ tuğlaları ḥelvâ-i mermer ve envâ^c’i gûne nev-zuhûr şükûfeler ile zîb ü zîver verilip miyânelerinde ḥürde-kârî muşanna^c köşk-i zîbâlar ve önlerinde güyâ mevc-ḥîz olmuş deryâlar ve ḳarşı ḳarşıya ikişer ḳafes içlerinde murğ-ı kanâryâlar ve draḥtân ṭurunc ve limon ve ayvalar...”(y. 151b/2-9).

“Ba^c dehu ḳaşşabân-ı baḳar daḥı yürüyüp önlerinde iki yüzlü bir muşavver âdem başında bir âyine ve köseleden libâslar ile rakş ederek..”(y. 73b/4-7).

“Cirîd tamâmında topçubaşı tarafından iḥtirâ^colunan bir de- veḳuşu şüreti mücessem ve müteḥarrik..”(y. 40b/3-5).⁴⁴

1720 şenliğinin üç boyutlu en ilginç tasviri kuşkusuz balık şeklindeki denizaltıdır. Vehbî’nin timsah şeklinde nitelendirdiği⁴⁵ bu ilkel denizaltı- nın bir saat deniz üzerinde dolaşıp suya dalabilen, içinde beş altı adam taşıyabilen bir özelliğe sahip olduğu anlaşılıyor:

⁴³ Metinde “ ” yazılı kelime ‘nakkare’ okundu. Bkz. Sir JamesW.Redhouse, *a.g.e.*, s. 2096.

⁴⁴ Ayrıca bkz., Mehmed Raşid, *a.g.e.*, s. 233.

⁴⁵ Seyyid Vehbî, *Surname-i Vehbî*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, No. 952,y. 171b-172a.

“...iskeleye vaz^c olunan sāye-bānda qarār edip Tersāneli tarafın-
dan ma^cūna cüssesinde icād olunan balığın seyr ü temāşası için
nāzır oldular. Nā-gāh balıĝ-ı mezbūr zıkr olunan cüsse ile der-
yādan nümāyān olup turdu. Ve gāh ü bi-gāh üst çenesini açıp
ve kapardı. Bir sā^cat miqdārı kendiyi gösterip soñra yine ka^cr-ı
deryāya gidip gözden nihān oldu. Bu balığın ma^crifeti ne olduĝu
ma^clūm olmadı. Ba^cdehu yine zuhūr edip aĝzın açdıĝda içinden
beş altı nefer ādem çıkıp huzūr-ı āşafide mazhar-ı in^cām oldu-
lar.(y. 133a/9-13 ve 133b/1-7).

Bilindiĝi gibi Osmanlılarda Őenliĝin bir adı da donanma ya da Őehra-
yındır. Kandil ve Őişekler Osmanlı Őenliklerinin vazgeçilmez gösterileridir.
Hazin de kandilli, karada ve deniz kenarında yapılan Őişekli gösterileri
uzun uzun anlatırken asumānī betaluŐka, bostan dolabı, çadır, çarh-ı fe-
lek, çarh-ı felek-i bahrī, çarhlı dahme, çiçek Őişekleri, fiskiyye ŐiŐeĝi, havan,
humpare, kabak, mühr-i Süleyman, ördek, püskürme, servi, tabanca, tuc
havan, yel deĝirmeni vb. çok deĝişik Őişek adları sayar. Bu gösterilerin
topçu, gümrükçü, Tersaneli tarafından hazırlandığını belirtir⁴⁶. Bu işin us-
tası olarak da Enderun aĝalarından Enkat Aĝa’dan övgüyle söz eder:

“Ba^cdehu Şopalar üzerlerinde kebīr havāyiler atıldı ki bunlar
dahı henüz görölmüş deĝil idi. Meger Őāhib-devlet hazretlerinin
Enderun aĝalarından Enkat nām ŐahŐın icādı imiŐ.” (y. 88b/11-
13 ve 89a/1-2).

Şenlikte kullanılan ve tekniĝini āteŐbāzān denilen sanatçılardan bildiĝi
Őişekler ya kendisi soyut görünümlüdür ya da konulduĝu çerçeve; kimi in-
san, hayvan, çiçek ve kimi ev, gemi, kale biçimli; bazıları kendi kendine
hareket eden çerçevelerden kaynaklanmaktadır:

“Ba^cdehu qar topu hey’etli yigirmiŐer ve otuzar havāyī Őişekler
atılıp ve bir fil Őuretini gün-ā-gün Őişekler ile ārāste etmiŐler ve
derününde dahı püskürme ŐiŐeĝi olmaĝla vāfir zamān āteŐ -
feŐān olmuşdur. Ba^cdehu iki havan ŐiŐeĝi ve iki çadır ŐiŐeĝi ve bir
serv ŐiŐeĝi ve bir dahme ŐiŐeĝi ve bir çarh-ı felek ŐiŐeĝi ve üç
dāne bostān dolābı resminde Őişekler ve bu vech^c acīb ve ĝarīb
niçe niçe Őişekler atılmıŐdır ki vaŐfa gelmez.”(y.89a/7-13 ve 89b/
1-4).

“...ve bir diger ma^cūna üzerinde bir Őal ve derününde Őişekden
bir çadır ve dört köşesinde Őişekden çarh-ı felek ve etrāfi māhtāb

⁴⁶ 1720 Őenliĝinde bu gösterileri düzenleyenlerin Topçubaşı İbrahim Aĝa ve Gümrük
Emini Yeĝen Mehmet Aĝa oldukları söyleniyor. Bkz. Metin And, a.g.e., s. 103.

fişegi ile ârâste ve bir devvâr Frenk sûreti ol dağı devvârîñ üstünde ber-taşnîf fişekler ile donanmış ve fişekleri şıçramaz ve zarâr vermez ve fişekleriñ bir miqdârı havâyî ve bir miqdârı bahrî idi. Bunlar dağı Cebehâne tarafından gelip atılan fişeklerdir: Yedi kulleli mükemmel kebir (1) kal'a, (1) mükemmel çadır, (1) mükemmel kabağ, (1) mükemmel şadırvân, (2) üç havan, (100) bahrî, (300) âsumânî (25) püskürme bu vech üze fişekler atılıp şenlikler oldu."(y. 98a/10-13, 98b/1-13 ve 99a/1-2).

Şenlikte canlılarla yapılan fişek gösterileri de yer almış fakat bir kaza olmaksızın sonuçlanmıştır. Fişeklerle yarı uykuda olan tiryakiler korkutulmuştur:

"...birkaç nefer-i müntehab tiryakileri bu köşke bindirdiler. Söyle bir köşk kim: Kaddi yedi zırâ ve tûli ve arzı dört zırâ ve ortasında olan mil on zırâ ve miliñ devesinde bir külâh-ı devvâr ve halk ise içinde tiryakileriñ seyrine bakar ve tiryakileriñ biri meddâhlik edip el kaçar ve bir tulumcu hizmetkârları olup bunlara yelpâze şalar ve kahve verdikleri tebsi fişek ile donanmış ve tahtânisinde on altı dâne top konmuş ve dört köşesinde fişekden dört çarh-ı felek ve külâhıñ devesinde iki yüz âsumânî fişek ve miliñ devesinde fıskıyye fişegi bu vechle huzur-ı hümâyûna götürülüp bir müddet müşâhabet ve bir müddet meddâhlik eylediklerinden sonra kahveler gelip tepsiye el şunduklarında tebside olan fişeklere âteş verildikde kimi elin çekip ve kimi almışiken fincânı düşürüp vâfir gülüşme oldu. Yine sohbetlerine meşgûl oldular. Bir müddet te'hir ile kemâl-i mertebe bunlar iğfâl olduklarından nâ-gâh fişeklere âteş verilerek köşk-i mezkûruñ etrafından ârâste olan fişekler ve tahtânisinde olan toplar ve çarh-ı felekler (âteş) alıp köşk başka külâhı başka firrafır dönüp tavanından üzerlerine dökülen başka ve çarh-ı feleklerden saçılan başka havâyileriñ ve vjıldısı dağı bir güne ve ittifağ rüzgâr hod şedid olmağla libâslarına âteş işâbet edip feryâdları âsumâne peyveste olmağın bir mertebe cilve ve safâ bahş eylemişlerdir..." (y. 130a/6-14, 130b/1-13 ve 131a/1-7).⁴⁷

Bu gösterilerde "hayâl-i fenâr"dan ve "âyine-i hayâl-i fenâr"dan söz edilmiştir. Bir sembol olarak eski şiirde çok kullanılan "hayâl-i fenâr"ların metindeki niteliği kesin olarak anlaşılammakla birlikte iç içe dikey konul-

⁴⁷ Ayrıca bkz. Mehmed Hazîn, a.g.e., y. 66a/13, 135b/4-12.

muş; dıştaki şeffaf, içteki ekseni etrafında dönen iki silindir. İçte bir ışık yanar, dönen silindirin üzerindeki resimler dıştaki şeffaf silindirden yansır. Hazîn de eserinde şeker bahçelerini, fişek gösterilerini anlatırken “hayâl-i fenâr”lardan söz eder:

“...âyineden hayâl fenârlar...”(y. 16a/6).

“Gümrükçü tarafından bir ‘akabe derûnunda çengiler oynar ve envâ’-ı kanâdîl ile müzeyyen çâr-güşe bir servi ve yine ortasında kândilden bir servi ve cümle servilerin başlarında kanâdilden hayâl-i fenârlar yek-bâr devvârlar...”(y. 97b/6-11) “...her birinde dörder dâne âyineden hayâl-i fenârlar..”(y.151b/9-10).

Hat sanatıyla da ilgili olan mahyacılık örneklerine bu şenlikte de rastlarız. Işık gösterilerinin ayrılmaz bir parçası olarak kandillerle yapılmış yazılar ve mahyalarla dört bir yanın bezendiği, görenlerin hayran kaldığı belirtilmiştir:

“Ve aḥşâm oldukça muḳaddem zikri mürûr eden işâreciyân iki cânibe yüz on yedi miḥrâb-ı reng-âmez kanâdilden kitâbe ve iki sıranın birer başlarına yeşil kanâdilden birer serv ağacı ve birer başlarına daḥı ‘akabe ta’bîr olunan resimleri ve her sırada ikişer kıt’a mâhiyye ile hüsn-i ḥat vesâ’ir şükûfeler nakış ile bi’l-cümle reng-âmez kanâdîl firûzân olmağın meydân-ı sūra ol kadar zîb ü zînet vermişdir ki gözler hîrelenip ve gönüller ḥayrân ve gece ile seyrine gelen ehli irfân ancak işârelere nigerân ve birbirlerine gösterip ḥandân olurlar idi.”(y. 42a/8-13 ve 42b/1-8).

Şenlikteki önemli gösterilerden biri de sembolik kara ve deniz savaşlarıdır. Kara savaşı gösterilerinin daha çok bir kaleyi kuşatmak ve hücum ederek ele geçirmek biçiminde gerçekleştirildiği görülür:

“Ba’dehu ṭopçuların icâdı olan ḳal’a hayâl-i fenâr gibi devvâr ve bir sûret-i fil kûha mişl önünde ṭurur. ḳal’a aña bend olmağla fil yürüdükçe böyle yürür ve burc u bârû cenkçi ile memlû ve fil üzerinde bir köşk, içinde bir oğlan pîl-bân ve bâlâ-yı ḳal’ada iki mümtâz matrakbâz ve dâirenmadar niçe dürlü şüretler var. Kimi kemân çekip ok atar ve kimi tûfeng ṭutup kimi tîğ şalar bu vechle nuḳûş-ı Mani-kâr ve eṭrafında nice cenkçiler piyâde ḥuzûr-i hümâyûna gelicek ḳal’anın fethine ikdâmları ziyâde olmağın derûn-ı ḳal’ada olanlar daḥı ṭop ve tûfeng ile vâfir zamân cenk edip ḳal’a muhafazasına başlayacak taşrada olan piyâde ziyâdece sürüp ḳal’ayı feth eylediler.”(y. 46b/9-13 ve 47a/1-11).

Deniz savaşlarını sembolize eden gösteriler Tersaneliler tarafından hazırlanmıştır. İçi leventlerle dolu “çekdiri sefinesi” denizde gidermişcesine kürek çekerek, top atarak padişah huzurundan şenlik boyunca birkaç kez geçirilmiştir:

“...Terşane emîniñ icâdı olup bundan aḳdem bir daḫı güzâr eden çekdiri sefinesi bu gün daḫı havâsına teşâdüf etmekle yelkenlerin açıp ve küreklerin çekerek ve top u tûfengin atarak huzûr-ı hümâyûndan geçip gitdi.” (y. 86a/13 ve 86b/1-3)⁴⁸.

Sembolik kara ve deniz savaş gösterilerinin ip üzerinde kalyon savaşları biçiminde sergilendiği de görülür bu eserde. Bu gösterilerde fişekler de kullanılmıştır.

“...pişgâh-ı oḫaḡ-ı hümâyûnda meydân-ı sūra karşı karşıya dörder sütûn vaz̃ ve birer iskele yapıp birbirine mütê addid kebîr âletler bend ve üzerinde iki kıḫ a şaḡir kalyonlar, içlerine birer âdem girip ve resenler ile çekilip birbirlerine muḳârin olduklarında fişek topraklarıyla cenk edip ḫayli temâşâya bâ’iş olurlar idi.” (y. 60b/9-13 ve 61a/13).⁴⁹.

Şenlikte hem sembolik savaş gösterisi hem de spor gösterisi diye kabul edilebilecek olan atlı ve atsız cirit oyunları, nişancılık yarışmaları da yapılmıştır:

“...eşnâ-yı ciridde çavuşân şaf-keşide olup birbirlerine cirid urduklarında yek-bâr-ı gülbang-ı hâhâyi izḫar edicek ciridi uran derḫâl atundan inip...” (y. 138a/13 ve 138b/1-4). “...bayır üzerine vaz̃ olunan sâye-bâna gidip bir miḳdâr tûfeng-endâzları temâşâ...” (y. 137a/7-9).

Bugün sirklerde yapılan gösterilerin pek çoğu Osmanlı şenliklerinde de yapılmıştır. Hazîn’in eserinde bu sanatlardan birinde ustalaşmış canbaz, perendebaz paçlabaz⁵⁰, zurbaz, maymuncu, ayıcı, yılcı gibi sanatçıların yanı sıra Mısır’dan eski Mısır Valisi Ali Paşa tarafından gönderilen, hemen hemen bu tür gösterilerin pek çoğunda hüner sergileyebilen Hacı Şahin ile yardımcısı Hacı Mehmed’den övgüyle söz edilir:

“...zûrbâz-ı Mışrîñ iki ellerin ve iki ayakların ve iki gözlerin bağlayıp ve bir zenbiliñ içine koyup ve zenbiliñ ağzını daḫı

⁴⁸ Ayrıca bkz. Mehmed Hazîn, a.g.e., y. 46b/5-9, 96a/3-5 128a/4-6.

⁴⁹ Ayrıca bkz. Mehmed Hazîn, a.g.e., y. 80b/1-9, 87a/11-12, 91b/7-8.

⁵⁰ “Paçlabaz”. Bkz. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (İstanbul, 1314), Cilt I, s. 626.

muhkem dikkiklerinden mā^cadā zenbil-i mezbūru bir peştemāle şarip muḳaddema pişgāh-ı oṭağ-ı hümāyūnda meydān-ı sūra karşı karşıya dörder sūtūn vaż^c ve birer iskele yapılip birbirine mütē^caddid kebīr āletler bend... Mezkūr sūtūnların birine zūr-bāz-ı merḳūmun vaż^c olunduğu zenbili bir resene bağlayıp maḳara ile bālā-yı sūtūna bir ḳulaç ḳalınca çektiler. Ol maḳalle vardıkda zenbil bir peştemāle şarılı ve ağzı dikili ve zenbil içinde ḳod kendiniñ elleri ve ayakları ve gözleri bağı; böyle iken anı gördüler. Peştemāl zenbilden çözüldü ve zenbiliñ ağzı açıldı ve Arab taşra gelip sūtūna şarılıp turdu ve zenbil içinden ḳahve ibrığı çıkarıp ve fincāna koyup nūş-eyledi ve fincān ile ibrığı zenbil-i mezbūruñ içine bıraktıkdan kendi zirve-i sūtūna çıkıp bir miḳdār turdukdan sonra zirve-i sūtūndan iskeleye dek başı aşağı ayakları yukarı sūtūna şarılıp sıyrılarak indikde ḳuzūr-ı āşāfiye getirilip hem kendiye ve hem müsta^cid şāgirdine ḳil^cat ilbās ve ihsān olundu. (y. 60b/5-12, 61a/4-13 ve 61b/1-8).

Osmanlı şenliklerinde yüksek direklere, dikili taşlara turmanmak; ip üzerinde denge gösterileri yapmak etkin canbazlıklardır. Bu şenlikte de canbazların, kız canbazın, içi para dolu maşrapa asılı direklere turmanların, ip üzerinde denge hareketi yapanların ve ayaklarına kılıçlar bağlayarak yürüyenlerin çoğunlukla başarıyla sonuçlanan hünerlerini buluyoruz:

“...civān-ı mezkūr derḳāl zirve-i sūtūna vāşil ve maşrabaya nā’il olup zemīne nāzil olduḳda..” (y. 142b/10-12)⁵¹.

“...bir cānbāz Fener İskelesi tarafından olan ḳalyondan reseniñ ḳāyet yüksek tarafından arḳası üzerinde yürüyerek nısfına gelmezden muḳaddem kendüyi deryāya ilḳā eylediler.” (y. 84a/5-9).

“Ba^cdehu bir cānbāz kızı ba^czı lu^cbiyyāt ızhār ve...” (y. 33b/10).

“...kār-gāh üzre cānbāz vāfir lu^cb-bāz olduḳdan soñra her bir ayağına sivrileri birbirine toḳru ikişer ḳılıç bağlayıp yukarda olan resende refṫār eyledi.” (y. 78b/5).

Adlarından da anlaşılacağı gibi güç kullanarak hüner gösteren zurbaz gösterisinden de şenlikte söz edilir. Bu gösteriyi Mısır zurbazı diye adlandırılan Hacı Şahin ile yardımcısı Hacı Mehmed yaparlar:

“Ba^cdehu Mısır zūr-bāzānından biri omzuna bir ādem alıp gezdirdikten soñra ardına devrilip ba^cdehu şāgirdini yerden alıp başı üzerine raḳş eyledi.” (y. 57b/10-13).

⁵¹ Ayrıca bkz. Mehmed Hazin, a.g.e., y. 78b/9-13, 79a/1-13, ve 80a/1-9.

Yapılan gösteriler içinde çemberbaz denilen hüner sahipleri ya çemberler arasından sıçrayıp veya keskin hançerler dizilmiş çemberler içinden bedenlerini çizdirmeden geçirmişlerdir. Kendini eşeğe bağlayarak onunla birlikte hançer dizili çemberden geçme gibi gösteriler anlatılmıştır:

“Soñra diger ʿArabiñ başı üzerine bir fes koyup depesi üzerine ayakları ber-havâ turdu ve tekrâr bir ʿArabiñ omzuna binip ve bir çenberi yukarıdan kendi vücûduna geçirip baʿdehu altındaki âdemiñ miyânına geçdikten soñra üzerinde ʿArab ardına devrilip çenberden geçmiştir. Baʿdehu iki ʿArab ellerinde bir çenber tutup pertâv etdikde indi, dağı geçdi ve ellerine birer kılıç alıp çenber-i mezbûrdan tekrâr geçdi. Baʿdehu bir hımâriñ ayakların bağlayıp ve hımârın altına arkası üstüne yatıp eşek ile berâber çenberden geçdi. Soñra bir şagîr çubuğuñ ucuna bir ip pâresi ile bir çenber asıp ve bir ip parçasıyla bir âdem dağı bir taraftan tutup mezbûr ʿArab pertâv edicek ol çenberden dağı geçdi.”(y. 58a/1-13 ve 58b/1-3).

“Ba ʿdehu iki ʿaded çenberlerin iç tarafına dâʿirenmâdar bıçaklar vazʿ eylemiş hemân segirdip defʿa-i vâhidede ikisiniñ dağı içinden birden geçdi.”(y. 54a/6-9).

Evliya Çelebi'nin “paçla-bâz” dediği, uzun takma ayaklar üzerinde gösteri yapan bir hüner sahibinin gösterisine de sanatının adı verilmeksizin rastlıyoruz:

“Bir âdem boyu şırıgın miyânından yukarı ayak-basacak yerleri olmağla üzerine binip seyirderek yürüyüp..”(y. 54a/3-5).

Hazîn şişebaz adını kullanmadan denge gösterileri yapanlardan başlarına koydukları pek çok şişeyi düşürmeden dans edenlerden söz eder:

“bir kebîr desti içine bir ağaç dikmişler, etrafına şu ile tolu on kadar şişe vazʿ olunmuş ve üzerine bir çanağ ve dağı üzerine bir oğlan oturmuş ve mezkûr destiyi bir âdem başına almış, şişelere ve oğlana zarar işâbet etmeden rakş ederek...”(y. 120b/3-8).

Şenliklerde hayvanlarla yapılan gösteriler iki türlüdür. Ya ülkede ender rastlanan aslan, kaplan, leopar vb. hayvanlar doğal davranışları içinde sergilenirler ya da eğitilmiş maymun, ayı, yılan, eşek, at vb. hayvanlarla gösteri yapılır. Bu eserde sahibiyle güreşen ayılar; dans eden, parende atan maymun; oynayan, parmak ve burun ısırarak yılanlar anlatılmıştır. Özellikle halkı korkutacağı şüphesiz olan yılanların birdenbire saliverilmesi seyircilerin korkudan yüzleri sararmış, dilleri tutulmuş bir halde cüzdan düşürüp, pabuç bırakarak kaçmalarına sebep olmuştur:

“...yañlarında bir cânlı şaňsar ve iki tilki ve birisi öreke işler ve cânlı kedi ile bir tilki dağı gergef ile naķış işleyerek..” (y. 113a/3-6).

“... maymunlara perende ve ayılar ile çingāneler güreşip bu dağı bir güne seyrān hatta kapı ketğüdālarından Çomar dedikleri şaħıs dağı bir büyük ayı ile güreşdirilip...”(y.56b/2-5).

“...nāgāh yine gāfilen ayılar ve maymunlar ve yılanlar koyverilip tekrār fişekler atıldıķda...” (y.66b/6-7).

“Ba^cdehu yılanı gelip yılanlar oynadıp parmağın ve burnun ışırttığından gayrı bir küçük keleri ağzına alıp vāfir vehmnāk lu^c-beler etmiştir.”(y. 67a/9-12).

“...ve ayılar şāhipleriyle güreşip vāfir seyrān gösterdiler.” (y. 91b/8-9)

“Bir maymuna ol kadar ta^clīm eylemişler ki ādem gibi rakş etmekle bu mertebe terbiye kabūli bī-ihtiyār istiğrāb olunmuşdur.”(y. 56b/7-9).

Sahne sanatlarının en eskilerinden olan, hokkabazlık, sihirbazlık diye de bilinen, duyuları, yanılısama, yöntemleriyle aldatmaya dayanan gözbağcılık da Hazīn’in eserinde söz konusu ettiği gösterilerdendir. Yazar, Eski Türk seyirlik oyunlarının en ilginç olan, el çabukluğu ve gözbağcılığa dayanan, “hokkalarla oynayan” anlamına gelen; usta-çırak arasındaki konuşmalarla Karagöz, Orta Oyunu gibi geleneksel Türk oyunlarına benzeyen hokkabazlığa ayrıntılı biçimde değinmiştir. Özellikle Hacı Şahin ve yardımcısı Hacı Mehmed’in elleri, gözleri bağlı olarak sarı ve yeşil renkli iki ayrı zembile girip zembillerin ağızlarını sıkıca bağlatıp, boş bir çadır içine yerleştirip on beş dakika sonra zembillerin ağızı açıldığında Hacı Şahin’in yeşil zembilden Hacı Mehmed’in de sarı zembilden çıkarak gerçekleştirdikleri gösteri dikkate değer:

“Mışır zūr-bāzı Şāhīn ile Hācı Meħmed bir çadır kırdurup bir yeşil ve bir sarı zembil getirip ikisiniñ dağı gözleri ve iki ellerin bağladılar. Ba^cdehu Hācı Meħmed yeşil zembile ve Şāhīn sarı zembile girdiklerinden sonra zembillerin dağı ağzın muħkem dikip ve derūn-ı çadıra vāz^c ve eteklerin zemīne berāber indirip pūşide kıldılar. Çār-ı yek sā^cat mūrūrundan sonra ‘Çadırı kıldırın.’ diye içeriden sadā etdiklerinde vakta ki çadır ref^c olundu. Gördüler ki yine zembiller vāz^c olunduğu gibi turur ve ağızları/dağı kendi dikdikleri gibi dikili. Bu kerre zembilleri taşra çıkarıp ağızların sökdüler. Gördüler gözleri bağlı ve iki elleri ardlarına

bağlı lakin yeşil zenbîle giren şarıdan ve şarı zenbîle giren yeşilden çıktılar.” (y. 117a/3-13 ve 117b/1-6)⁵².

Ayrıntıya girmeksizin yazarın değindiği bir gözbağcılık oyunu da çoğunlukla derviş kılıklı, uzun ve bol giysili kişilerin sergilediği tasbazlıktır:

“...ba^cdehu bir taş-bâz oynadı.” (y. 65b/2-3).

“..lu^cbede-bâzân ve şu^cbede-bâzân ve taş-bâzân ve âteş-bâzân..” (y. 41b/13 ve 42a/1).

Şenlikte mehter musikisi gibi açık hava müziğinin yanı sıra fasıl müziği konserleri verildiği anlaşılmaktadır. İşinin ustası olan on beş hanende seçilmiş, Has Bahçe Yalı Köşk’ünde belirlenen bir yerde talim etmeleri sağlanmıştır. Ayrıca yetenekli sazandelerin de kaydı yapılmıştır. Mehter müziğinin aynı zamanda gösterilere eşlik etme işlevine de sahip olduğunu geçit alaylarına katılmaları göstermektedir. Atlı ya da yaya mehterin kulağa hitap etmesinin yanı sıra renkli giysileriyle göze de hitap ettiği bir gerçektir. Hazîn fişek, kandil, esnaf geçidi vb. gösterileri çok ayrıntılı biçimde anlattığı halde nedense fasıl icra eden hanende ve sazandelerden söz ederken aynı titizliği göstermemiştir. Kimi surnamelerdeki aksine çağın ünlü hanende ve sazandelerinden isim vermemiştir:

“...iki cânibde tınâb tınâba Piyâle Paşaya varınca kurulan çadırlara hadd ü pâyân olmayıp her biriniñ içinde... müte^caddid rakş oğlanları ve kiminde hayâl-ı zıll ve kiminde hoğkabâz ve kiminde kuqlacı ekşerinde tavul ve surnâ şadâ-yı sazdan ol dereniñ içi taş-ı felek gibi şabâhlara dek inlerdi.” (y. 89b/7-12 ve 90a/1-3).

“soñra miyân-ı meydâne câcimler döşenip h^cânendegân ve sazandegân oturup nağamât bahş-ı meclis olmağa başladılar.” (y. 56b/13 ve 57a/1-2).

“...alay-ı hitân mürûru fermân olunmağla yevm-i sâbık üzre mehterhânesin çalarak...” (y. 65b/9-10).

“...bi’l-cümle eşnâf-ı mezkûre atlı ve piyâde ve yamaqlarıyla mehterhânelerin çalarak...” (y. 114a/4-6).

“Mu^ctad üzre ‘ale’ş-şabbah tulumcuyân pişgâh-ı otağ-ı hümayu nu süpürüp ve nevbet kûsları sine-ı ‘aşık gibi dögülüp günbürdüsü ‘âleme velvele vermeğe başladı.” (y. 65a/6-9).

“...Saray-ı Cedid-i pâdişâhîde leyl ü nehâr mehterhâne derkâr...” (y. 145a/12-13).

⁵² Ayrıca bkz. Mehmed Hazîn, a.g.e., y. 60b/5-11, 61a/4-13 ve 61b/1-5.

Osmanlılarda çok gelişmiş bir sanat olan dans sanatı da bu şenlikte sergilenen gösterilerdendir. Bunlar köçeklerin, çengilerin, rakkasların dansları; bir görevleri de düğün alanındaki seyirciyi düzene sokmak olan tulumcu ve cin askeri denilen yardımcılarının kaba saba dansları; matrakbazların yaptıkları hamasî savaş dansları ve tasbazların bir beceriyle birleştirerek yaptıkları danslar diye gruplandırılabilir.

Dansçıların aralarında kurup “kol” dedikleri takımlardan da bu şenliğe Bahçevan Kolu ve Edirneli Kolu’nun katıldığını anlıyoruz. Hazîn bu şenliğe katıldığı bilinen Halil Kolu’ndan bahsetmez⁵³. Bu sanatçıların içinde çalgıcı, hanende, mukallit, şubedebaz denilen canbaz, hokkabaz, zurbazlar gibi rakkaslar da vardı:

“Bu eşnâda huzûr-ı hümâyûnda dört kol çengi mevcûd olup faş u âhenk ve leb-i deryâda sûz ve sâz ile velvele-ârâ-yı nağamât olmuşlardır.”(y. 133b/7-10).

“...ve kol çengileri kendilere maşşûş olan hünelerinin izhâr.”(y. 145a/13 ve 145b/1).

“Bu hengâmede birkaç rakş oğlanı dahı onayıp...”(y. 87a/7)

Bu şenlikte denizdeki üç şamandra üzerinde “rakş oğlanları”nın dans etmeleri o güne kadar yapılmamış bir gösteri, bir tür “su balesi”⁵⁴ gösterisi olmuştur. Ünlü minyatür ustası Levnî bu gösteriyi iki minyatürüne konu etmiştir. Gösteride “rakş oğlanları” üzerinde tabla bulunan, dengeyi dipteki kurşun ağırlıkların sağladığı şamandralara eteklerinden tutturulmuşlardır. Kıydan çekilen, su altından hareket ettirilen iplerle şamandralar görülmez, rakş oğlanları deniz üzerinde kayıyormuş izlenimi bırakır:

“Ba^çdehu Âyinelî Kavak İskelesinden bir âlât bağlanıp ucunu Fener İskelesine bend eylediler ve İskele-i mezbûrda bir şâyika ve şâyika sırasında câniblerin ba^çidce iki kalyon dahı olmağla âlât-i mezbûr üzerinde mi^çmâr-ı şâbıkîñ icâdı olan ^çarabanıñ içinde ^çavret kıyâfetinde bir herîf bir herîf dahı önünde çoçaşlık eder ve bâr-gîrler bi-rûh olmağla ^çaraba gitdikçe bile giderdi ve resen-i mezbûrun üzerine üç ^çaded dibi kurşunlu ve ortası tablalı şâmandura ta^çbir olunan ağaçları bend ve tablaları resen üzerine gelip ve rakş oğlanları ayakların tablasına başıp ve mezbûr ağacın tabladan yukarı olan kaddine miyânların bend edip rakş ederek resen-i mezbûruñ nihâyetinde güyâ kendiler yürür gibi

⁵³ Bkz. Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece* (İstanbul, 1959), s. 64, 85 ve 87.

⁵⁴ Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, s. 182.

şan^c at ile altından resen-i diger ile çekip erişdirdiler ve yine bu hâl üzere ^cavdet edip huzûr-ı hümâyûna yakın geldiklerinde rakkâşın biri seyr-i ğayr-ı melhûz için kendiyi deryâya atdı.”(y. 83a/6-13 ve 83b/1-13).

Tulumcular büyük alanlarda yapılan Osmanlı saltanat düğünlerinde sur alanının düzenini sağlarlar. Elleri içinde içi su ya da hava ile dolu, deriden yapılmış yağlı tulumlar taşırlar. Başlarında eşeğe binmiş bir tulumcu-başı vardır. Sur meydanında gösterileri izleyen halkın karışıklığa meydan vermemesi için ellerindeki tulumlarla üzerlerine hamle edip düzeni sağlarlar. Ancak tulumcuları yalnız sur meydanını düzen sağlayıcıları değil türlü becerileri şenlik öncesi tecrübe edilmiş sanatçıları da kabul etmek gerekir:

“...ol eşnâda sūr emîni efendi yanlarında mevcûd olmağın ‘Kanı defter ve tedârik eyledigin tulumcular, getir görelim hünelerin?’ diye fermân buyurmaları ile ol gün yigirmi otuz nefer tulumcular gelip vâfir masharalıklar izhâr ve içlerinden bir tarrâr tulum ile güreş tutup hayli turfa hareketleri ile hamle ve hücum ve güreş encamında mağlub-ı tulum olmağın tab^c-ı âşafiye hoş gelip mazhar-ı ihsân oldular. Ba^cdehu yağlı tulumlar ile mevcûd olan etbâ^c üzerlerine hücumları taraf-ı âsafiden işâret olunmağla yigirmi otuz nefer bî^câr ve bî^c-vakâr nâ- be-kâr yağlı çıplak hânde-reftâr ğâfilen seyre bakar bir alay zarif yâdigârların üzerlerine yek-bâr hücum eylediklerinde ökçe başıp pâbuç yırtan ve ense kaçıp kavuğ düşürene hadd ü pâyân olmamağla bu dağı hâtır-ı müşîraneye bâ^c iş-i neşât olmağın cümlesi mazhar-ı in^cam oldular.”(y. 23b/4-13 ve 24a/1-8).

Görünüşleri ve yaptıkları hareketlerle halkı güldürüp eğlendirirler. Gürültülü hareketleri de dans niteliği taşır:

“...dürlü dürlü rakş ve semâ^c ve gün-â-gün mülâ^cabeden sonra içlerinden biri Tekye önünde vâkı^c bir menzil taşu farkına, kendi depesin koyup ve ayakların ber-havâ kaldırıp başu taş başında, ayakları havâda, çengî kollarıyla rakş eder gibi bu dağı ayaklarıyla rakş edip hadden bîrûn neşât bahş ederler.” (y. 32b/7-13 ve 33a/1).

Tulumcuların “cin ^caskeri” denilen yardımcıları da şenlikte gürültülü dansları ile hüner sergilerler:

“...önlerinde cin ^caskeri ta^cbîr olunan on on beş şıbyân ğâh pür hareket ve ğâh püyân, başlarında şeb-külâh ve arğalarında alaca

basmadan yekpâre kisve, şalvâr mânendi gūyâ çakşır, yaķası bo-
ğazlarından baēlı kollar ve eller kisve içinde kalmış. Bunlar lâ-
yenķati^c sūkundan mūberrā dā'ima Őıçrayıp baē Őalıp ve omuz
depretip bir an karar etmezler.” (y. 32a/9-13 ve 32b/1-3).

“Tulumcuyānıñ cin^c askeri ta^c bir olunur yamaķları yigirmi kadar
birbirinden beter turfe-eřkāl ve nādīde-reviř Őıbyān gūn-ā—gūn
mūlā^cabe eylediler.” (y. 46b/1-4).

Durmak bilmeyen, sur meydanının her yerinde hazır olan, dansçı ni-
teliklerinin yanı sıra padişah ve sadrazam otaklarının önlerini süpürmek,
sünnet çocuklarını gezdirmek gibi görevleri de olan tulumcular bu kadar
çok görev arasında meydan boş kalır kalmaz ortaya fırlayıp garip hareket-
leriyle neşe saçarlar:

“...tulumcular hod^c akkāmān tā'ifesi gibi yorulmaē ve diñlenmek
bilmeyip gündüz meydān-ı sūruñ hacı babası ve otaē-ı hūmāyū-
nuñ ve ařāfī önleriniñ yaraşıklı gedāsi ve seyirciyān-ı pīr ü civa-
nıñ belā ve kaźası olup kimi rakķař ve kimi naēme sūrūd ekřeri
pāyende-i cilve-nümūd ve her kañķı mūlā^cabe maħalline varsañ
birkaēci hāzır ve mevcūd ve ellerinde yaēlı tulum ‘Öte tur’ ve
‘Berī tur’ diye hücūmlarından geēilmez. Serbestiyyetlerine ruřsat
çok ve bulunmadıķları maħal hiē yok ve vücūdları penbeli kisve-
den āri ve bunlar için bir laħza ārām yok ancak her biriniñ pu-
yān olmak kārı, piřēāh-ı otaē-ı hūmāyūnu ve řadr-ı āliyi
süpürmek bunlar için ve ēilmānān-ı hitānı gezdirmek bunlar
için, sūr-ı hūmāyūna mūte^callik bi'l-cümle iķtizā eden berrānī
anķarriyāt bunlar için ve hūzūr-ı hūmāyūn vařfı da bir laħza lu^c-
bedebāzān fāsıla verseler hemān bunlar meydāne çıkıp gāh rakķ
ve gāh semā^c ve gāh birbirilerine yaēlı tulumlar ile girişip bir
gūne daēı zevķ ve turfe hareketler ile halka gūn-ā-gūn neřātlar
baēř ederler.” (y. 90a/5-13 ve 90b/1-13).

Beceriyle dans sanatını birleştiren kāsebazlardan söz edilmemekle bir-
likte üç adamı omuzuna alarak dönen bir hūner sahibi anlatılmaktadır:

“...ve pehlivān omzu üstüne bir ādemi aldıēdan řoñra bir zincirli
kemānı çekdi ve iki ādem kollarını birbirine şarıp ve bir ādem
daēı añların üzerine bindikden řoñra pehlivān-ı mezbūr mezkūr
üē nefer adamları omzuna alıp firaşır çarķ urdu.” (y. 53b/11-12 ve
54a/1-13).

Hamasî savaş danslarının en önemlisi matrak oyunudur. Eteklik biçiminde yapma atlara binen hüner sahipleri de savaş dansları yapmıştır bu şenlikte:

“Bu hengâmede birkaç rakş oğlanı dağı oynayıp ve topçuların ba^czı sahte şüretli âdemleri üç dört kadar ağaçdan atlara binmiş kendi ayakları üzre, ellerinde ağaçdan kılıçlar ile beş altı âdem dağı oynayıp..”(y. 87a/6-11).

Surnamede “hayâl-bâzân” “hayâl-i zıl”, “kuçlacı”, gibi geleneksel Türk seyirlik oyunlarını sergileyen sanatçılardan söz edilmektedir. Şenliklerde yer alan Karagöz hakkında yazarın sanatçılar ve oyunun konusu gibi ayrıntılar vermediğini görürüz:

“...ve âteş-bâzân ve hayâl-bâzân ve cânbâzân...”(y. 42a/1).

“...iki cânibde tınâb tınâba Piyâle Paşaya varınca kurulan çadır-lara hadd u pâyân olmayıp... kiminde müte^caddid rakş oğlanları ve kiminde hayâl-i zıl ve kiminde hoşkabâz ve...”(y. 89b/7-8 ve 89b/12-13).

Hazîn'in sözünü ettiği bir başka gösteri de geçit alayı içinde yer alan, evlenme ve sünnet düğünlerinin bir parçası olan, düğün mumları da denilen nahiller⁵⁵, şeker bahçeleri ve heykellerdir. Düğünde sünnet olacak dört şehzade için usta “nahlîler” tarafından dört büyük ve kırk küçük nahil hazırlanmıştır. Aynı düğünde sünnet olan Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Bey için de orta büyüklükte iki nahil ve iki şeker bahçesi yapılmıştır. Şehzadeler için yapılan büyük nahillerin boyu yaklaşık 13 m., küçüklerin ise yaklaşık 6 m. dir. Servi ağacı biçiminde, üstünde balmumundan yapılma köşk, meyva, çiçeklerle süslü, telli hatayî kumaş ve altın, gümüş teller asılı bu nahillerin, özellikle büyükleri geçerken bazı evlerin yıktırıldığı anlatılmıştır:

“...kaddi on üçer zırâ^c ve beşer tablalı dört ^caded nahl-i kebîr ve ber-vech-i mü^ctâd her bir nahl-i kebîre onar nahl-i şağîr ve altı-şar zırâ^c tül ve ikişer zırâ^c ^carz ile dört kıt^ca şeker bağçeleri ki bi'l-cümle dört nahl-i kebîr ve kırk nahl-i şağîr ve dört kıt^ca şeker bağçeleri gayet â^clâ ve müzeyyen ve nev-zuhûr şanâyi^c ihtirâ ile yapıdırılmağ ferman buyrulup...”(y. 13a/1-7)

⁵⁵ Nahil hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Metin And, “Osmanlı Düğünlerinde Nahiller”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Ocak 1969 ve Metin And, *a.g.e.*, s. 207-227. Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği* (Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972), s. 65-71. Ayrıca bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, Cilt II, s. 642-644.

“...ve her bir naḥl-i kebîre dörder âlât bağlanıp ve ikişer donluk ağır telli ḥaṭâyî âviḥte kılınmış idi...”(y. 150a/10-12)

“...ba^cdehu Naḥil Ağası Mehemmed Ağa ve mā^can mi^cmār ağa mücevveze ve orta kuşak ve beyâz kuṭni kaftan ve ellerinde degnek naḥilleriñ önünce piyâde yürüyüp ve taḥliye-i tariḫ için daḥı birkaç nefer ṭulumcu ve dülgerler ḳalfaları ellerinde nerdübân ve ba^czî mürür-ı naḥle mâni^c olur maḥalleri def için âletler... (y. 149b/7-13)⁵⁶.

Nahillerin sanat değeri yanı sıra erkek gücü ve kadının döl bolluğunu simgelediği tarihçi J. Von Hammer tarafından öne sürülmüştür⁵⁷.

Dört şehzade için köşkler, meyvalar, hayvan ve kuş heykelleri dalgalı denizlerle süslü, boyu yaklaşık 6 m., eni yaklaşık 2 m.olan dört tane şeker bahçesi yaptırıldığı anlatılmıştır. Sarây-ı Atık'taki nahil ve şeker bahçeleri, hayvan ve kuş heykelleri, sünnet olacak sultanların, tören giysileri içindeki devlet ricalinin de katıldığı gösterişli bir alay düzenlenerek Saray-ı Cedid'e nakledilir⁵⁸. Nahillerin, şeker bahçelerinin, tablalar dolusu şeker işlerinin taşınmasında Tersaneliler görev alır. Gerek nahiller gerekse şeker işleri de tasvir sanatlarının birer parçasıdır.

Osmanlı toplumunda esnafın düğün şenliklerine alay düzenleyerek katıldıkları bilinmektedir. Hazîn de eserinde 48 esnafın alay düzenlediğini, tekerlekli arabalar üzerinde, içinde insan çalışabilecek ölçülerde yapılmış dükkanlarda mesleklerini, ürünlerini sergilediklerini ya da dev boyutlu sûretlerle ve müzik eşliğinde danslarla gösterimde bulduklarını yazmaktadır. Bu görünümüyle esnaf alayı sanki gezginci bir tiyatro grubu özelliği taşımaktadır. Bilindiği gibi oyun sergileyenler de örgütlüydü ve esnaf kabul edilirdi.

Geçit alayında düzenledikleri gösterilerle esnaf sanki birbiriyle yarışa çıkmış gibidir. En ilginç olanı, teknolojik açıdan en şaşırtıcı olanı sergileyebilme çabası içindedir:

“Ba^cdehu berberler yürüyüp önlerinde bir alaca dırâz muşavver âdem ve kucağında iki muşavver kimesne ile lu^b ederek alayların gösterip bir kâ^cide dükkân içinde âdem traş eder gibi vaz^cı görüldükde..”(y. 75a/2-7).

⁵⁶ Bilgi için bkz. Mehmed Raşid, *a.g.e.*, s. 219.

⁵⁷ Metin And, *a.g.e.*, s. 214.

⁵⁸ Mehmed Hazîn, *a.g.e.*, y. 145b/3 ve 157a/13.

“Etmekçiyân ve şomuncuyân yamaqlarıyla ve önlerince piyâdele-ri ve şoñra atlıları ve bir ʿaraba içinde şaʿnatların icrâ ederek...”(y. 72a/1-2).

“Baʿdehu semerciyân yürüyüp önlerinde bir küçük ve bir büyük iki dâne sunkur⁵⁹ kuşu tasviri ve bir siyâh ʿArabî başında tabla rakş ederek...”(y. 122a/4-6).

“Baʿdehu kürkçüyân yanlarında bir cânlı şaňşar ve iki tilki ve birisi öreke işler ve cânlı kedi ile bir tilki dağı gergef ile nakış eşleyerek...”(y. 113a/3-6).

Hazîn eserinde eğlenceler ve esnaf geçit alayı kadar esnaf teşkilatının sunduğu armağanlara da yer vermiştir. Bunları özellikleri, miktarları, değerleri ve sunuş töreni, hem şadişah III. Ahmed’in hem de düğünde kirve olduğu anlaşılan Damat İbrahim Paşa’nın⁶⁰ armağan veren kişilere hil’atlar sunmasına değin ayrıntılı biçimde anlatmıştır:

“Hediye-i bezestân-ı ʿatîk: On üç ʿaded zümürüd vaşat ve hurde elmâs ile müzeyyen iki paftalı nev-zuhûr muraşşâ ʿ kuşak (1) kıtʿa şeşhâne⁶¹ fağfûrî kâse-i hoş-âb maʿ tabak (2) çift, (3) nev-zuhûr telli hatâyî donluk, (3) firengî atlâs donluk, (3) maʿ hüd çuka-i Üngürüs donluk bu vechle hediyelerin ʿarz ve huzûr-ı şadr-ı ʿâlîde kethüdâlarına hilʿat ilbâs ve huzûr-ı hümâyûnda zemîn-bûs ettirilip, inʿâm-i hümâyûnu sür efendi yediyle alıp geçmişlerdir.”(y. 77b/7-13).

“...hediye-i kıyûmcuyân: (1) elmâslı ve yâkutlu ve zümürürlü ve incili mücevher yelpâze, (1) elmâslı ve yâkutlu mücevher kalkın çalar sâʿat, bir sîm kebîr tebsi (2297), iki sîm kebîr şemʿ-dân maʿ mîkrâş (9952), bir sîm legen maʿ ibrîk (9852), iki sîm kebîr kâse (779), iki sîm maşraba (5000), bir sîm Frenk-kârî kebîr aşkı maʿ kahve ibrîği (8082), bir sîm buhûrdân maʿ gül-âbdân (381)...”(y. 111a/2-10).

Gümüştten yapılmış ya da değerli taşlarla süslü armağanlar yalnız kuyumcu esnafı tarafından değil diğer esnaf kuruluşları tarafından da verilmiştir. Öyle ki daha önceki saray düğünlerinde armağan sundukları görülmemiş olan “bit bâzârı oturaçlıları” incilerle süslü; en az armağan sunan “kalʿaycıyân” da gümüştten yapılmış “buhûrdân” ile “gül-âbdân” getirmişlerdir:

⁵⁹ Sunkur: Akdoğan. Bkz. *Tarama Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971), Cilt V., S. 3577.

⁶⁰ Mehmed Hazîn, *a.g.e.*, y. 164b/7, 165a/3, 165a/7.

"...muḳaddem olan sūr-ı hıtānda verilmiş hediyyeleri yoĝiken bu def'a bir çift incili filār ve bir çift incili çizme hediyyelerin teslim edip geçdiler."(y. 112b/2-3 ve 113a/1-3).

"...hediyye-i ḳal'aycıyān-ı İstanbul: Bir sīm buḫūrdān ma' gül-ābdān (229) bu miḳdār hediyyelerin teslim edip..."(Y 112b/4-5)

Esnaf armaĝanlarının saray teşkilatına mensup kapıcılar kethüdası ile pişkeşçi tarafından teslim alındığı, bu sırada tören giysileri içinde bazı ağaların da hazır bulunduğu görülür:

"Etmekçiyān ve şomuncuyān yamaḳlarıyla ve öñlerince piyādele-ri ve şoñra atlıları ve bir 'araba içinde san'atların icrā ederek ma' rız-ı hümāyūnda zıkr olunduĝu üzere hediyyelerin 'arz eylediklerinde ḳapıcılar kethüdāsı aĝa şūf ferāce ve selimī ve çavuş-başı aĝa daḫı şūf ferāce ve selimī ile ve ḳapıcılar keçeler ile obanın şaĝ tarafından yola varınca dizilip tururlardı. Eşnāf pişkeşle-ri'n 'arz eylediklerinde ḳapıcılar kethüdāsı aĝa ve pişkeşçi ve ḳapıcılardan bir iki nefer daḫı pişkeşini alıp kethüdaları atlarından indirilip ve hediyyelerinin ḳa'imeleri alınıp..."(y. 72a/1-2 ve 72b/1-2).

Padişah huzurunda armaĝanlar sunan esnafın kethüdasına sadrazam huzurunda "ḫil'at" giydirilir, padişah huzurunda "zemīn-būs" ettirilip, "in'ām-ı hümāyūnu" sur emininden aldıktan sonra esnaf, yamaḳları, arkalarında "mehterhāneleri" çalarak geçer. Konuk çadırına alınan esnaf kethüdaları ile on yaşlı esnafa sofrā çıkarılır, hizmet sunulur:

"...ḫuzūr-i şadr-ı 'ālīde kethüdalarına ḫil'at ilbās ve ḫuzūr-ı hümāyūnda zemīn-būs etdirilip in'ām-ı hümāyūnu sūr emīni efendi yediyle alıp geçmişlerdir ve her eşnāfın yamaḳları berāber geçip nihāyetlerinde mehterhāneleri çalınırdı. Ba'dehu eşnāf-ı mezkūreye müsāfir çerGESİNDE sımātlar döşenip her sınıfın kethüdaları ve onar ḳadar ihtiyārları oturup sımāt-ı 'azīm vāz' olunmuştur. Bunlara daḫı sakkāyān-ı sīm ve çāšnigirān ber-kā'i-de mücevvezeler ile hidmet edip eşnā-yı tāmda ḳıbralar ile şerbetler verildi." (y. 78a/1-11).⁶²

Esnafın armaĝan sunmasına bu kadar ayrıntılı yer veren Hazīn devlet ileri gelenlerinin armaĝanlarından, özelliklerinden, sunuluş biçiminden

⁶¹ Şeşhane: Altı köşeli. Bkz. Mübahat Kütükoĝlu, *Osmanlı Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri* (İstanbul, 1983), s. 203, 204, 208, 248, 299 ve 308.

⁶² Ayrıca bkz. Mehmed Hazīn, a.g.e., y. 105a/12 ve 105b/1-7.

yalnız iki yerde söz etmiştir. Bu yazarın olayları çok yakından izleyememiş olmasından kaynaklanabilir:

“Bu gün şadr-ı a^czâm ve kethüdâları ve iki nefer, mevcûd vezîrleriñ, şadreyn efendilerin hediyeleri rikâb-ı hümâyûna ^carz olunup maqbûl-ı mülükâne olduktan sonra, şâhib-ı hediyeleriñ kethüdâları ve telhîsi ağalarıyla darü's-sa^câde ağasına teslim ve kethüdâlarıyla telhîsi ağaya hil ^cat ilbâs olundu.”(y. 39b/12-13 ve 40a/1-5).

“Bu gün Emîn Mehmed Ağa kapı kethüdâsı olduğu üç vezîriñ hediyeye-i süriyelerin rikâb-ı hümâyûna ^carz ve telhîsi ağa ile darü's-sa^câde ağasına teslim ve kapı kethüdâsına hil ^cat ilbâs olundu..”(y. 78a/13 ve 78b/1-4).

Hazîn Moskov, Françe, Venedik, Dobravedik, Felemenk, Üngürüs elçileri gibi Hıristiyan ülkelerin konuklarından söz etmesine rağmen müslüman ülkelerden gelen konuklardan ya da gönderdikleri armağanlardan söz etmemiştir. Elçilerin sundukları armağanların özellikleri ve değerleri de esnaf teşkilatı armağanlarının anlatılmasında olduğu gibi ayrıntılı değildir:

“Hatta bu gün Venedik Elçisi ve yeni balyos ve Nemçe Kapı Kethüdâsı da^cvet olunmalarıyla eyyâm-ı sâbıkada olduğu üzere mesfûrlar ta^cyîn olunan haymede temâşâ eylediklerinden sonra kethüdâ beg obası yanında olan çergede it^câm olunup ve hediyeleri dağı yine tercemânları ve telhîsi ağa ile darüs-sa^câde ağası hazretleri tarafına gönderildi.” (y. 132a/6-13)⁶³.

Padişah ve sadrazam düğün süresince hüner gösterenleri, yarışma kazananları, hizmet eden saray teşkilatına mensup kişileri türlü biçimde ödüllendirmişlerdir. “Hil ^cat” giydirmek; koşum takımlarıyla at; altın vermek; tutsak bağışlamak padişah tarafından verilen armağanlardır:

“...Şadr-ı ^câlî Kethüdâsı Mehemmed Ağaya süvâren huzûr-ı hümâyûnda cirîd tamâmına degin âdâb-ı mülükâneyi müş^cir vaz^c ile tırmağın şevketli pâdişâh-ı bende-nüvâz hazretleri iltifa ten süvâr oldukları atdan ma^câda iki re's tonanmış atların dağı getirdip..” (y. 53a/4-7).⁶⁴

⁶³ Ayrıca bkz. Mehmed Hazîn, a.g.e., y. 124b/4-7, 128a/6-13, 133b/12 ve 135a/5-8.

⁶⁴ Ayrıca bkz. Mehmed Hazîn, a.g.e., y. 167a/1-9.

“Şevketli pâdişâhımız şadr-ı âzam hazretlerine ikrâmen çuka ferâceye kaplı bir semmür kürk ilbâs buyurmuşlardır..” (y. 157a/8-10)⁶⁵

“...cebeci, topçu ve Tersâneli ocaqları tarafından taşnif olunan pesendide ve nâdide gün-â-gün fişekler atılıp bir mertebe şenlik ve şâd-mânlık olmuşdur ki vaşfi kâbil degildir ve şevketli pâdişâhımız kemâl-i hazzından ocaqları zâbitlerine nefis altınlar ihsân buyurmuşlardır.” (y. 68a/13 ve 68b/1-6).

“Ba^cdehu esîr-i mezkûreye hezâr pesend ve zemîne nüzül eyledikte taraf-ı hümâyûn-ı cihânbaniden âzâdlık ihsân olunduğu sâ^cat merkûm derhâl şeref-i islâm ile müşerref olmağın birer kat mükemmel kisve ihsân..” (y. 79a/13 ve 79b/1-4).

Gece ve gündüz süren gösteriler sırasında padişahın hüner sergileyen tutsağı bağışlaması, tutsağın da müslüman olması gibi başka ilginç olaylar da olmuştur. Sünnet olacak kimi çocukların korkudan giysilerini alıp kaçmaları ve kimi ana babaların da oğlan çocuğu yerine sünnet olacak diye-kız çocuğu getirmeleridir:

“...ve her gün sūr emîni efendi tarafından birer kıvanos gülbeşeker verilip eşnâ-yı hıtânda ağızlarına çalındıkça tatlı ile acıyı ol vakitte seçerler ve bâ^czıların kisvelerin alıp hıtân olmadan kaçarlardı ve kimi de oğlan yerine kız getirip kisvelerin giydirip hayme-i hıtânda cerrâh kısaca alacak, âleti kısac bulacak kazıyye ma^clûm ve mektûm olmağ dağı emr-i muhâl olmağın şâhipleri mezmûm olup karâra tahammülleri olmamağla haymeden taban getirip göçerlerdi.” (y. 69/9-13 ve 70a/1-6).

Sadrâzam da “hil^cat”, altın, para gibi armağanları hüner gösterenlere, devletin görevlilerine verdikten başka, sünnet tepsisine 500 altın koyar:

“...ve şadr-ı âzam hazretleri taşra çıkıp sūf-ı vüzerâda ku^cud buyurduklarında ibtidâ Sūr-ı Hümâyûn Emîni el-Hâc Halîl Efendiye ve çâşnigirbaşı ve baş bakı kulu ağaya ve Teşrifâtî Selmân Efendiye ve sipâh ve silâhdâr kethüdâlarına ve hazînedârbaşıya hil^catler ilbâs eyledikten sonra..” (y. 166b/7-13).

“Ba^cdehu şadr-ı âzam hazretleri dağı yemîn ü yesâre altın ihsân ederek..” (y. 167a/3-5).

“Tekrâr Sünnet Odasından Arz Odasına gelindikde müşâhib ağanın biri hıtân tebsisini Arz Odasına getirip vüzerâ-yı izâm

⁶⁵ Ayrıca bkz. Mehmed Hazîn, a.g.e., y. 165b/12-13 ve 166a/1-13 ve 166b/1-2.

ve şeyhül-islâm ve şadreyn efendilere ʿarz olunduğda şadr-ı aʿzam hazretleri beş yüz miqdârı altın ve vüzerâyı sâ'ire yüzer miqdârı altın, şeyhül-islâm efendi ve şadreyn efendiler dahı birer miqdâr altın hıtân-ı hümâyûna ikrâmen tebsi-i mezkûr üzerine bezl-i ʿubudiyyet eylediler.”(y. 165a/10-13 ve 165b/1-5).

Esnafın, davetlilerin, padişahın, sadrazamın ve diğer devlet ileri gelenlerinin armağan sunuşlarını anlatırken Hazîn bu saltanat düğününün büyük bir harcama ile yapıldığını belirterek Osmanlı hanedanının zenginliğini sergilemek ister gibidir.

Yazar esnaf gösterimleri ve konuk armağanlarından sonra Ok Meydanı'nda on beş gün çekilen ziyafetleri gün-be-gün anlatır. Bu ziyafetlere devletin ilmiye⁶⁶, saray⁶⁷, bahriye⁶⁸ teşkilatlarına ve yeniçeri ocağına⁶⁹ mensup zevat davet edilir. İlk ziyafet mevâli ve müderrislere⁷⁰, son ziyafet de evkaf-ı selâtin mütevellileri ile sultanların kethüdalarına⁷¹ çekilmiştir:

“Ziyâfet-i yevmü't-tâs'i: Bugün mâh-ı mezbûruñ yigirmi üçüncü pencşenbe olup bostancıbaşı ve ocağı halkı ve mîr-ahûr ağalar ve arpa emîni ve ıstabl-ı ʿâmire hademesi bi'l-cümle eşvâb-ı dîvanîleriyle daʿvet olundu.”(y. 99a/2-6).

Ziyafet günü kurulan sofralar belirtilerek konuklar ünvanları ile sıralanır:

“Sofra-yı evvel: Vezîr-i aʿzam ve Maqtûl-zâde ʿAli Paşa ve bostancıbaşı ağa ve mîr-ahûr-ı evvel ağa ve mîr-ahûr-ı şanı ağa ve şâhincıbaşı ve çakşircıbaşı ağalar.”(y. 107a/1-4)⁷².

Şenliğin on birinci ziyafetinin cebecıbaşı, topcubası, top arabacı başı, Tersane kethüdası paşa ve ocakları halkı ile çekdiri beyleri, Tersane kapu-

⁶⁶ Bu konuda bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1965.

⁶⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1945.

⁶⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948.

⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I-Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943.

⁷⁰ Mehmet Hazîn, *a.g.e.*, y.36a/8.

⁷¹ Mehmet Hazîn, *a.g.e.*, y. 137a/5-6.

⁷² Mehmed Hazîn, *a.g.e.*, y. 107a/1-4. Ayrıca bkz. 107a/5-13.

danları, cebeci ve topçu çorbacılarına verildiği gün Moskova ve Françe elçileri de Ok Meydanı'na gelirler, eğlencileri izlerler, ağırlanırlar:

“Bu gün Moskova ve Françe elçileri dağı da^cvet olunmalarıyla oba-i mezkûrûn sağ tarafından kethüdâ-yi sadr-ı ‘âlî çadırı yanında olan zuķâkın öte tarafına on iki hazîne bir çadır kurulup ve derûnuna dört beş iskemle vaz^c ve bir iki çavuş, mesfûrları getirip hayme-i mezkûre karar ettirdi. Lâkin eşnâf alayı mürûnundan sonra bârân ziyâdece nüzûl etmekle şevketli pâdişâh-ı islâm hazretleri merhâmeten meydânda olan kullarına izn-i hümayûnları erzânî buyurmalarıyla herkeş mekânlarına tağılıp kendiler dağı Tersâne Bâğçesine teşrîf ve sadr-ı a‘zam hazretleri otağlarına gitdiklerinden sonra elçiler sadr-ı ‘âlî kethüdâsı çergesine götürülüp it‘âm ve hediyeleri telhisi ağa birer tercemânlarıyla darûs’s-sa‘âde ağası tarafına gönderildi.” (y. 124a/5-13 ve 124b/1-7).

Üsküdar, Galata, Eyüp, Kasımpaşa camiilerinin imam ve hatipleri, tekke şeyhleri, sofilerinin davetli olduğu on ikinci ziyafete Üngürüs ve Felenk balyosları katılırlar⁷³. Mazûl beylerleyleri, sancak beyleri, divan hocaları, mülâzemette olan kuzât efendilerin davet edildiği on üçüncü ziyafet günü Venedik Elçisi, yeni balyos, Nemçe Kapı Kethüdâsı davet edilirler⁷⁴. Daha önce Moskova ve Françe elçilerinin eğlenceleri izledikleri haymeden şenliğı izlerler. Kethüda bey obası yanındaki çergede bunlara ziyafet verilir. On dördüncü ziyafet İstanbul halkına çekilir. Aynı gün Dobravenedik Elçisi de davetlidir⁷⁵. Bu yabancı konuklar getirdikleri armağanları tercümanlar aracılığıyla sunarlar.

Şenliğin yedinci ziyafeti Yeniçeri Ocağı'na çekilir. Gündüz ve gece düzenlenen eğlencelerin izlenmesinden sonra sadrazam han-ı yağma için padişahıtan izin ister. Düğün ya da bir şenlik dolayısıyla orduya, halka çektikleri bir ziyafetten sonra hanların kap kacak yağması için izin vermeleri, Türklerin eski bir geleneğidir. Türkçe'de “kençliyü”⁷⁶ denilen bu geleneğe 1720 şenliğinde de rastlıyoruz.

“...pişgâh-ı otağ-ı hümayûna dergâh-ı ‘âlî yeniçerileri yağma eylemek için ağaç şopalar üzre boynuzları varaklı ve limonlu ve

⁷³ Mehmed Hazin, *a.g.e.*, y. 128a/1-13 ve 128b/1.

⁷⁴ Mehmed Hazin, *a.g.e.*, y. 132a/6-13.

⁷⁵ Mehmed Hazin, *a.g.e.*, y. 133b/12-13 ve 135a/5.

⁷⁶ Bu konuda bkz. Orhan Şaik Gökyay, “Bir Saltanat Düğünü”, *Topkapı Sarayı Müzesi-Yıllık I*, İstanbul 1986, s. 44.

derûnları mücevvef birer diri gügercin maḥbûs iki yüz re's maḥbûḥ koyunlar ve yine boynuzları elvân boyalı üç yüz re's büryân koyunlar ve dört biñ beş yüz ṭabla pilāv ve zerde ve her ṭablada ikişer etmek ile döşenip meydân-ı sūr-ı ni'met-i pâdişâ hiyle bî-kuşûr ṭolup māl-â-māl ve yeñiçeriyân daḥı bu ḥorde-î ḥayâl etmekle orduları önünde cem' ve hâzır ve hemân beri ṭarafdan yek işârete nâzır ṭururlardı. Sâ'at sekiz buçuğa vardıkda şadr-ı a'zam hazretleri ḥuzûr-ı hümâyûn-ı pâdişâhiye varıp yeñiçeriyânıñ yağmaya ruḥsatın müş'ir-i izz-i hümâyûnların istid'â ve erzânî buyuruldukda derḥâl kapıcılar ketḥüdâsı mücevveze ve üst kürk ve sîm degnek ve yanında keçe ile pişgeççi meydâne çıkıp selâmladıkdâ Ḥâcî Bektaş köçekleri bendden boşanmış arslan gibi karşıdan segirdim şalıp erişdiklerinde aç kurd koyuna girer gibi deryâ-veş çalkanıp yatan ni'met-i 'uzmâya kendilerin urup cihât-ı erba'a-i ni'met eyler ve varıp aldılar. Şağa bakıp kapdılar, şola bakıp kapdılar. Bu eşnâda koyunlar pârelendikde gügercinler dâmlarından kurtulur gibi koyunlarıñ qarınlarından çıkıp meydân-ı sūrda ber-havâ cevelân etmege başladılar. Ba'de-hu yeñiçeriler kimi birer koyun ve kimi biryân, kimi ṭabla kapıp ṭaraf ṭaraf ṭağılıp ve meydân-ı sūra dâ'iren-mâdâr kebîr mancınalar ile 'aseli şerbetler vaz' olunup kebâb ve biryân ve pilāv ve zerededen tenâvül; ba'de-hu bardaḫlar ile şerbetleri nûş edip şafâlandılar."(y. 84b/1-13 ve 85b/1-8).

Şenliğin on dördüncü günü İstanbul, Üsküdar, Eyüp, Galata, Kasımpaşa halkına ziyafet çekilir. Binlerce kişiye beş bin ṭabla pilav, zerde ikram edilir:

"...bu gün 'umûm ziyâfeti olmağın meydân-ı sūr ki piş-gâh-ı otağ-ı hümâyûnden beş biñ kadar ṭablalar ile pilāv ve zerde döşenip..."(y. 134a/1-3).

Sur alanında gösterileri izleyen kadınlar da padişah ziyafetinden hislerine düşeni almışlardır.

İstanbul halkına verilen on dördüncü ziyafette kadınlar için Ok Meydanı'ndaki bir tekke⁷⁷ tahsis edilmiştir.

"...ve müddet-i sūruñ evkât-ı keşiresinde nisvân tâ'ifesi daḥı mevcūd temâşâ-yı sūr olmalarıyla anların daḥı ziyâfet-i sūr-ı sultânî

⁷⁷ Ok Meydanı'ndaki Okçular Tekkesi. Bkz. Mehmed Raşid, *a.g.e.*, Cilt V, s. 219.

den hisse-mend olmaları murād olunup anlara münāsib bir mekân iktizâ etdikde derûn-ı Tekye-i Kemân-keşân ricâlden tahliye ve tablalar ile pilâv ve zerde döşenmek üzre sūr emîni efendiye fermân olunmağla derhâl derûn-ı tekyede ricâlden bir fert kalmayıp bi'l-cümle ihrâc ve 'akkâmânı sūr tablaları tâç-veş başlarında tir-i nigâh-ı nisvâne âmâç ederek maṭbahadan şenlikler ile taşıyıp beyâz ve sarı şükûfe-i zerrîn gibi sāha-yı Tekye(y)i tezyin eylediklerinde ta'ife-i nisvân daḥı ḥandân olarak Tekyeye dâḥil ve ni'mete vâşil olup kapıyı şed ve bir çorbacı daḥı ta'yîn olup gelenleri red ederdi. İçeride ise 'Ancak bize maḥsûs ziyâfet-i sultânîdir.' diye bunlar bi-mahâbâ yaşmakların çözüp birbirilerine 'Sen çok yedin ava yelli⁷⁸ bize koma mısın?' diye laṭife ederek kemâ-ken kendilere kemâl-i mertebe ğına geldikten soñra daḥı bunlara kanâ'at gelmeyip 'Abo filencik bunda bulunmadı, maḥrûm kalmasın cânım.' diye kimi maḥrama ve kimi yemeni ve hiç nesnesi olmayan yaşmaklarına taldurup götördükleri tevâtür bulmuştur.'(y. 134a/7-13, 134b/1-13 ve 135a/1-4)

Ziyafetlerdeki teşrifat düzenini ayrıntıyla anlatan Hazîn sofralarda konuklara sunulan yemek, tatlı ve içeceklerin pek azının adını vermiştir.

"...çerge-i şânî ve şâlişde yigirmi üç sofralık ta'âm ki beher sofrası on ikişer şahan olmağ üzre simât döşenip bostânî neferâtınıñ nişfına çergede ve nişfına ḥâric-i çergede elli tabla pilâv ve zerde verildi. Ve eşnâ-yı ta'âmda saḥkâyân-ı sîm ve çâşnigirân eşvâb-ı dîvânîleriyle ḥidmet edip vüzerâ-yı 'izâma ve zübde-i med'uvvîne zülflüyân kâse ile sükkeri şerbetler, vasatı'l-hâle telâtîn kıbralar ile yine sükkeri şerbetler ve neferât ve ḥademeye gâvşâle kıbralar ile as (elî şerbetler) ba'de't-ta'âm (Sarây-ı) 'Atîk teber (dârları) kahve ve gülâb ve buḥûr verdiklerinden soñra ('adet)leri üzre dâmen bûs-i âşafî edip herkes mekânlarına 'avdet eylediler.'(y. 107b/5-13, 108a/1-6)

Hazîn, Sultan, III. Ahmed'in mektupla⁷⁹ davet ettiği, ziyafet çekilen yerli ve yabancı konukları, görevleri, sanları, ünvanları ile anlatırken hem içeriye hem dışarıya karşı devletin ve onun mutlak temsilcisi olan padişahın gücünü ispatlamak ister gibidir. Şenlikte yeniçerilere, İstanbul halkına, binlerce kişiye çekilen ziyafetler insanları birbirine yaklaştırmış, ruhsal bir

⁷⁸ Sözlüklerde anlamını bulamadığımız bu kelime metinde " "olarak geçmektedir.

⁷⁹ III. Ahmed'in mektubu için bkz. Mehmed Hazîn, *a.g.e.*, y. 8a/12-13 ve 10a/1-4.

gevşeme getirmiştir. Sanki bu şenlik süresince bütün anlaşmazlıklar, sorunlar ortadan kalkmış gibidir.

Hazîn Surnamesi'nin bugüne kadar incelenen surnameler içinde oturulacağı yer neresi olmalıdır sorusunu cevaplamaya çalışırken surnamele- rin; anlattıkları düğünlerin değişik yanlarını vurguladıklarını unutmamak gerekir. Bir müzik tarihçisinin pek ilgisini çekmeyen bu eser tiyatro tarihi veya Osmanlı ziyafet geleneği ya da giysileri üzerine çalışan bir araştı- rmacı tarafından ele alınmaya değer bulunabilir.

Bu noktadan hareket edildiğinde *Hazîn Surnamesi*'nin ele aldığı konu- ların önemi ortaya çıkar. 1720 yılında yapılan sünnet düğününde gösteri- ler, yapılan harcamalar, armağan sunuş törenleri, sunulan armağanlar, ko- nukların ziyafetlerde oturtuluş düzeni, ağırlanma yöntemi, törenlerde giy- dikleri giysiler, kullandıkları araç-gereç, çağın gelenekleri anlatılmaktadır. Bu özellikleriyle *Hazîn Surnamesi* tarihçiler için olduğu kadar halkbilimciler için de zengin malzemeyle doludur.

Dil ve edebiyat tarihi açısından değerlendirilirse Eski Türk Edebiyatı- nın ilginç ve renkli konularından birini işlemesi, XVIII. yüzyıl Türkçesi özelliklerini yansıtan bir eser olması, bugün için unutulmaya yüz tutmuş kelime, terim ve deyimleri ihtiva etmesi açısından önemlidir. Nesir sınıf- landırmasında "orta nesir" türünün en önemli eseridir diyemiyoruz fakat bu türün değerli belgelerinden biridir demek yerinde olacaktır inancı için- deyiz. Türk edebiyatındaki bu tür metinlerin yayınlanması ve malzemenin araştırmacılara sunulması muhakkak ki pek çok bilinmeyişi ortaya çıkara- caktır.

برصال عقبه اطراف قندیلو ایله مزین
 وقندیلدن برچرخ فلک واورته سنه
 ینه قندیلدن برسروی^۴ جبه خانه دن
 کلون^۵ مکمل قلمه مکمل فنار مکمل پوج
 مکمل چرخ^۶ پوسکر مه ماها باب بحری
 هوایی^۷ طرخانه طرفدن کلون بین فشکی
 دخیج^۸ بشیوز فشکی سروی^۹ چرخ فلک
 هاون^{۱۰} آسیایی^{۱۱} طبایخه لی کتپانه
 بحری^{۱۲} ال خیمه سی^{۱۳} مهر سلیمان چادر
 فشکی^{۱۴} ضیافت یوم السابغ بوکون
 ماه مزبورک یکریمی برنجی صالی اولوب یلچیری
 اوجاغی دعوت اولندی و اوطاغ همایون
 اتصالن اولان نشین اوبه سنک کارند

زقافکر

زقافکر چکوب صاغ طرفدن سیرجیانی
 عافظه ایچون رسنلر ایله سدا یلدیلر
 بوکون شوکلو پادشاهن قبل الظهر برتسانه
 باغچه سی بالیسنده سایه بان قوردی پرو^{۱۵}
 قول چنیکلرینه فصل واهنک ایتدردیلر
 بعد اینیه لی هراق اسکله سندن برالات
 بفلنوب اوجنی فنار اسکله سنه سدا یلدیلر
 واسکله^{۱۶} فرپورده برشایقه و شایقه
 صره سنک جانلری بعیدجه ایکی قالیون
 دخا و لمغله الات فرپورا وزرند معمار
 سابقا یجادای اولان عمره نکی ایچده عودت
 قیافتند برحریف و برحریف دخا و کد
 قرحاشلق ایدر و بار کیرلری بدوخ اولغله

عربه کتدجکه بله کیدردی ورسن مزبورک
 اوزرینه اوج عدد دی قورشونلی واوره
 طبله لی شماندورن تغییر اولنان اغاجلر
 بند و طبله لری رسن اوزرینه کلوب
 ورقصر اوغله نلری یا قلرین طبله سنه بانو
 و مزبور اغاجک طبله دن یوقار اولان
 قدینه میا نلرین بند ایدوب رقص ایدر
 رسن مزبورک نهایتنه کویا کند و لریوردر
 کبی صنعت ایله السندن رسن دیگر ایله
 چکوب ایرشدیردیله وینه بو حال اوز
 عودت ایدوب حضورهایونه یقین کلدکلرین
 رقاصک بری سیر غیر ملحوظ ایچون کندو
 دریایه آند یبونلر رسن اوزر کیدر ایکن

السند

السند قایق ایله برقاج چنکی دف چله لر
 بو ائشاده میدرا عظم و سائر وزرا اوج
 انبارلی قالیوندن تماشا اتمشله و چنکی
 حضورهایونده ده ای دوام دولت پادشاه
 ادادن صکن برجا بنا زفنا را اسکله سی
 طرفند اولان قالیوندن رسنک غایت
 یوکسک طرفندن ارقه سی اوزرینه یون
 نصفنه کلر دن مقدم کند و یی دریایه
 العا ایلدی بعد شوکلور پادشاه روی
 زمین حضرتلری ترسانه با عیجه سندن
 او طاع هایونه تشریف و قصر عدالت سایه
 انداز اجلول و میدرا عظم و وزرای عظام
 حضرتی دخی اوج انبار لیدن نشین بوینه

کلوب نزول ایلد کلرین پیشگاه او طاع
 همایون درگاه عالی یلگیر یلیری بیغای ایلک
 ایچون اغاج صیالراوزن بونوزلوی ورتلو
 و لیمونلو و درونلری جیوق برردیری کوکری
 محبوس ایکی یوززاس مطبوخ قیونلو وینه
 بونوزلوی الوان بویه لی اوچ یوززاس
 بریان قیونلو و درت بیک بشیموز طببله
 پلاه و وزده و هر طببله ده ایکیشتر اتمن ایله
 دوشنوب میدان سور فتمت پادشاهله
 بی قصور طولوب مالا مال و یلگیر یان دخی
 بو خردّه خیالی اتمکله اودولری او کند
 جمع و حاضر و همان برو طرفین یان اشارة
 ناظر طور برردی ساعت سکر کچمه وار قین

صدر

صدر اعظم حضرتلری حضور همایون
 پادشاهییه واروب یلگیر یانک بیغایه رخصتی
 مشمراذن همایونلرین استدعا وارزان
 بیورلد قون در حال قیوجیلر کتخاسی مجون
 واوست کورک و سیم دککن و یاننده کچه
 ایله پلنیشکنجی میدان چاقوب سلا ملد قون
 حاجی بکتاش کوچکلی سندن بو شاعش
 ارسلان کی قار شون سکر دم صالوب
 ایرشد کلرین اچ قورد قیون کیرر کی دریا
 وشن چالفتوب یستان نعت عظیمایه کذولرین
 اوروب جهات اربعه فتمت ایلر و اوروب
 الدیلمر صاغده باقوب قایدیلر موله باقوب
 قایدیلر بوشانده قیونلریان لندکن کوکری

داملودن قورقورکوی قیونلرک قارنلودن
 چقوب میدان سورده برهوا جولان اتمکه
 بشلدیلر بصد یلکچیلر کی برقیون و کی
 پیریان کی بلبله قاپوب طرف طرف طاغلوب
 و میدان سور و دائر امدار کی برمانجه لر
 ایله عسلی شریبلر وضع اولوب کباب
 و پیریان و پله و وزرده دن تناول بعد
 برد قنرایله شهبازی نوشاید و برصفالندیلر
 بو ائشاده جانبا ز منزل ایچون اوطاغ
 هایون مقابله سده یلکچری وارد و سنه
 طوغری التیوز ادم مقداری رسن کیر
 کشید قلمشیدی منزله کتسی فرمان
 اولمغین جانبا ز رسن اوزن منزله متوجه

اولدی

اولدی بریدن جبه جیلرک اختراع اولان
 طوجدن یدی باشلوا ز درها صورتی
 اغزلردن آتش فشان اوله رق حضور
 هایوندن کچرب کندی صکره طوجیلرک
 قلعه لری کتوریلوب اورته سده قله سی
 خیال فزار کوی قار و اوکنز برکیبر فیل
 رسمی اوزرنده بر کوچک کوشک ایچده بغان
 و برجلری ایچده دائر امدار و اوج کچیلر
 و ارایدی بو قلعه برایی کون مقدم بردخی
 کتوریلوب حضور هایونده بو کون جنک
 ایتد رلشیدی بو کچک کدن صکره ترسانه
 امینی نک ایجاد ای ولوب بوندن اقدم بردخی
 کدرایدن چکدری سفینه سی بو کون دخی

کوسر دکن صکر شوکتلو پادشاه عالم حضرت پادشاه
 ترسانه با پنجه سنه و صدر اعظم حضرت پادشاه
 او طاق لرینه کیدوب انخسا مدن صکر دریا
 اوله جی قشاک شنگلی تماشای ایچون اوج
 انبارل قالونه تشریف ایلدیله دریا ده ایتلان
 فشکر بونلر دکه ذکر اولنور طوخیجانه
 طرفندن کلان قلعه دوار چادر سروی
 ایچانی چرخ فلک ها پون طباخچه مهر سیلما
 مجری کسپانه کمر کچینک فشکرلی چادر
 چرخ فلک الیه ایسی درونی جکی قیدیله
 عقبه سی قلعه طایفه دو باب درونند
 ساده نغمه قوج عقبه سی مجری بوسکر مه
 ضیافت یوم الرابع عشره بونگون ماه

نوروز

نوروزت یکر می سکر نخی صالح اولوب عموم
 ضیافتی فرمان اولمغله استانبول اسکدر
 وایوب و غلطه و قاسم پاشا و باججه حوزی
 اها لیلری دعوت اولندیله شوکتلو پادشاه
 علیکناه حضرت پادشاه ترسانه با پنجه سنه لب
 دریا ده وضع اولنان سایه بان و دولنگو
 صدر اعظم حضرت پادشاه خایینه لیاقوان اسکدر
 متصل اولان ترسانه کوزینک اوکده واقع
 اسکله یه وضع اولنان سایه بان قرار
 ایدوب ترسانه لی طرفندن ماعونه جتیه سنه
 ایجاد اولنان بالفک سیر و تماشای ایچون
 ناظر اولدیله ناکاه بالفی مزبور ذکر اولنان
 جتیه ایله دریا دن نمایان اولوب طوردی

وگاه بیکاه اوست چکه سنی اچوب و قمارد
 بر ساعت مقداری کند و بی کو ستر ب صکره
 ینه قهر در بایم یکدوب کوزدن نهان اولدی
 بوبالغک معرفتی نه اولدوغی معلوم اولدی
 بعد ینه ظهور ایدوب اغزین اچدقد ایچیندن
 بشنالتی نفرادم چغقوب حضور اصغیره مظهر
 انعام اولدیله بو ائشاده حضورهایونده درت
 قول چنکی موجود اولوب فصل و اهنگ و لب
 در یاده سوز و ساز ایله ولوله آرای نجات
 اولمشیلر در بعد صدر اعظم حضرتلری محل
 سون کلوب اوبده قرار و مهتوخانه دخی
 دکلتشا مقاملریله در کار اولدقن دوبر
 و ندیک ایچیسو کلوب یقین اولنان چادرده

تاشایه

تاشایه مشغول اولدی و بو کون عموم ضیافتی
 اولطین میدان سور که پیشگاه او طایع هایونده
 بشربیک قدر طبله لر ایله پله ووزرده دوشنک
 اذن عام اولدقن موجود میدان اولان پیرو
 و جوان هذا ضیافت سلطان سور خزان دیرک
 شکران اوزن فرقه فرقه او تورب صفالندیله
 ومدت سورک اوقات کثیر سنه نسوان
 طائفه سیدخی موجود تاشای سورا اولملریله
 انلرک دخی ضیافت سور سلطانیدن حصه مند
 اولملری مراد اولوب انلر مناسب بر مکان
 اقتضا ایتدکم درون تکیه کاکلتشان رجالله
 تخیله و طبله لر ایله پله ووزرده دوشنک
 اوزن سورا مینی امدی یه فرمان اولغفله